

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Hypothese	4
Inleiding	5
‘Foute’ Nederlanders	
Wat wordt in de literatuur verstaan onder ‘foute’ Nederlanders?	7
Opkomst NSB	
Hoe is de opkomst van de NSB voorafgaand aan WOII te verklaren?	10
Impact tijdens WOII: tweede generatie	
In hoeverre is er tijdens de oorlog door de tweede generatie maatschappelijke en sociale impact ervaren van de bedoelde keuze(s)?	14
Impact na WOII: tweede en derde generatie	
In hoeverre is er na de oorlog door de tweede en derde generatie maatschappelijke en sociale impact ervaren van de bedoelde keuze(s)?	16
Kennis van het verleden: vierde generatie	
In welke mate heeft het door ons onderzochte deel van de vierde generatie kennis van het verleden van (hun) ‘foute’ voorouders?	22
Conclusie	25
Gebruikte literatuur / bronnen	29
Bijlage 1: veldonderzoek; enquête, afgenomen bij de vierde generatie	31
Bijlage 2: interviewvragen tweede en derde generatie	32
Bijlage 3: interview met Marijke Manlin (pseudoniem)	34
Bijlage 4: interview met Margret Lamers (pseudoniem) en haar zoon Ed Wassink (pseudoniem)	36
Bijlage 5: interview met Vera Breg (pseudoniem)	38
Eindnoten	40

Voorwoord

In dit profielwerkstuk werken wij uit wat met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog wordt verstaan onder 'goede' en 'foute' Nederlanders. Wij gaan in op de ervaringen van de eerste, tweede en derde generatie.¹ We onderzoeken welke impact de keuze(s) van hun voorouder(s) heeft gehad op hun eigen leven. Hiervoor hebben wij interviews gehouden en literatuuronderzoek gedaan. Tenslotte hebben wij een (in omvang beperkt) onderzoek gehouden naar kennis en ervaringen van de vierde generatie. Dit zijn de achterkleinkinderen van de 'foute' Nederlanders.

Voor ons profielwerkstuk hebben wij onszelf dus de vraag gesteld: In hoeverre heeft het nageslacht van tijdens de Tweede Wereldoorlog 'foute' Nederlanders impact ervaren van de keuze(s) van hun voorouder(s)? Het leek ons erg interessant om dit te onderzoeken. Beiden zijn wij namelijk geïnteresseerd in de geschiedenis en dan vooral het onderdeel de Tweede Wereldoorlog. We wilden dus graag een profielwerkstuk maken dat hiermee te maken had.

Over het verzet hebben we al veel verhalen gehoord, bijvoorbeeld hoe heldhaftig deze mensen wel niet waren en hoe trots hun kinderen zijn dat zij een afstammeling zijn van een verzetsstrijder. Zelf waren wij erg benieuwd geworden hoe kinderen van 'foute' ouders de tijd na de oorlog hebben beleefd. Welke impact de keuze van hun ouders heeft gehad op de rest van hun leven en of ze vandaag de dag nog steeds moeite hebben met hun herkomst of dat dit gevoel door de jaren heen is afgenomen. Ook waren we benieuwd hoe de band tussen de ouders en kinderen veranderd is na de oorlog. Daarnaast wilden we ook nog onderzoeken hoe de jeugd van tegenwoordig kijkt naar kinderen van 'foute' ouders. Door deze vragen te bundelen zijn we uiteindelijk op onze onderzoeksvraag uitgekomen en op onze hypothese.

Een belangrijke vraag is hoeveel nazaten van 'foute' Nederlanders er momenteel zijn. Die vraag is moeilijk te beantwoorden omdat dit niet is bijgehouden. De *Werkgroep Herkenning*² zegt op haar website dat gewoonlijk wordt aangenomen dat de 'foute' ouders ca. 300.000 kinderen hebben gekregen: dit is dus de tweede generatie.

Zelf komt de Werkgroep tot een aanzienlijk hoger aantal.³ Daarbij baseert zij zich op het aantal dossiers van 'foute' Nederlanders bij het CABR, het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging. Dit zijn er meer dan een half miljoen. Er zijn uiteindelijk 300.000 mensen berecht. Destijds kregen de Nederlanders gemiddeld drie kinderen. Omdat er natuurlijk ook 'foute' Nederlanders samen kinderen kregen of bijvoorbeeld zijn overleden voordat zij één of meer kinderen kregen, kun je het aantal van 300.000 niet zonder meer met drie vermenigvuldigen.

¹ De eerste generatie zijn de 'foute' Nederlanders zelf. Met de tweede generatie worden hun kinderen bedoeld. De derde generatie zijn de kleinkinderen van de 'foute' Nederlanders.

² Stichting die een platform biedt aan familie van personen die in de jaren 1940-1945 aan de kant van de bezetter stond.

³ Ook schrijver Chris van der Heijden gaat van een hoger aantal uit, zie 'Kinderen van foute ouders' (2014), pagina 17.

Werkgroep *Herkenning* houdt daarom een aantal van minstens 750.000 nakomelingen in de tweede generatie aan. Als we dan bedenken dat het gemiddelde aantal kinderen in het laatste deel van de vorige eeuw op gemiddeld twee ligt, dan zijn er 1,5 miljoen mensen in de derde generatie. Als die weer gemiddeld twee kinderen kregen, dan bestaat de vierde generatie uit 3 miljoen mensen. Dit is echter een te hoog getal. Immers ook ‘foute’ nakomelingen kunnen samen kinderen krijgen en ook in deze categorie zijn er mensen vroegtijdig overleden of verhuisd. Wij komen zelf daarom tot een aantal van 2 tot 2,5 miljoen. Op dit moment heeft Nederland meer dan 17 miljoen inwoners.⁴ Dit zou betekenen dat circa 12,5% (1 op de 8) behoort tot het nageslacht van ‘foute’ Nederlanders.⁵

Voor dit profielwerkstuk hebben wij literatuuronderzoek gedaan, websites bekeken, films gezien, interviews gehouden (mondeling en telefonisch) en een archief bezocht. Tenslotte hebben wij een enquête gehouden onder een groep bovenbouwleerlingen van het Martinuscollege. Qua leeftijd behoren zij tot de vierde naoorlogse generatie en we zijn benieuwd of zij behoren tot afstammelingen van ‘foute’ Nederlanders. Ook of er bij hen thuis gesproken is over ‘goed’ en ‘fout’ in de Tweede Oorlog en of zij vinden dat het nageslacht van ‘foute’ Nederlanders nog kan worden aangekeken op de keuze(s) van hun voorouders.

Wij hebben voor deze groep leerlingen gekozen omdat zij geschiedenis in het lespakket hebben. Daarom vermoeden wij dat zij interesse hebben in het verleden in het algemeen en naar verwachting ook in hun eigen verleden. Daarom is het in onze ogen een gemotiveerde groep die de enquête serieus zal invullen. Wij beseffen dat deze groep niet representatief is voor de doelgroep ‘vierde generatie’ omdat de groep beperkt van omvang is, daarnaast lokaal gebonden is (afkomstig uit oostelijk West-Friesland) en ook homogeen (17-18 jarigen) is samengesteld. Niettemin krijgen wij vanuit ons onderzoek een indruk van herkomstgegevens en van gedachten die zij hebben. Voor zover wij hebben kunnen achterhalen is er nog geen onderzoek verricht naar de vierde generatie ‘foute’ Nederlanders⁶ en ons onderzoek is daartoe een eerste aanzet. Statistisch gezien zou circa 12,5% van deze leerlingen af moeten stammen van een ‘foute’ Nederlander.

We sluiten ons profielwerkstuk af met een conclusie. Bepaalde termen die wij gebruiken of andere wetenswaardigheden lichten wij per pagina toe via voetnoten. Daarnaast gebruiken wij eindnoten voor het verwijzen naar vindplaatsen in de gebruikte literatuur (aan het einde van ons werkstuk). Uiteraard is er een literaturopgave en bronnenlijst. In de bijlages staan de uitgewerkte interviews en de enquêtevragen.

⁴ Bron www.CBS.nl; het actuele aantal inwoners van Nederland op 28-10-2017 (exact 17.163.303)

⁵ We realiseren ons dat onze berekening niet wetenschappelijk onderbouwd is. Zeer waarschijnlijk ligt het aantal nakomelingen hoger omdat een belangrijk deel van de Nederlandse bevolking (4 miljoen mensen, bron CBS) een migratie-achtergrond heeft. Als we het aantal van 2 á 2,5 miljoen nakomelingen delen door 13 miljoen is het percentage ca. 17,5 procent (1 op de 5,5).

⁶ Een medewerker van Werkgroep *Herkenning* vertelt ons dat zij niet afweet van een gericht (wetenschappelijk) onderzoek onder de vierde generatie naar de impact op het oorlogsverleden van hun voorouders.

Hypothese

Onze hoofdvraag is: In hoeverre heeft het nageslacht van 'foute' Nederlanders tijdens en na de Tweede Wereldoorlog impact ervaren van de keuze(s) van hun voorouder(s)?

We verwachten dat tenminste 80% van de tweede generatie (negatieve) impact heeft ondervonden. Hierbij sluiten we aan bij de Pareto-norm.⁷ We vermoeden dat de tweede generatie zowel tijdens als na de oorlog psychisch getroffen is. Waarschijnlijk is de negatieve impact na de bevrijding versterkt omdat toen duidelijk werd dat hun voorouder(s) echt als 'fout' werden gezien én negatief werd benaderd door de maatschappij. Zij zullen altijd 'het kind van..' zijn. Ook verwachten we dat zij een gevoel van schaamte hebben voor hun ouders. Verder denken we dat zij het hun ouders enorm kwalijk nemen.

Voor wat betreft de derde generatie (kleinkinderen) verwachten wij dat die een stuk minder impact heeft ervaren. Maar hoeveel minder? Hierover hebben wij nagedacht. Wij denken dat van elke generatie na de tweede generatie de helft van de nakomelingen nog negatieve impact ondervindt. Daarvoor is een methode uit de scheikunde en de kernfysica beschikbaar: de snelheid van het vervalproces. Het betreft de tijd waarna van een oorspronkelijke hoeveelheid stof nog precies de helft over is. Wij vinden dit de meest geschikte methode en passen deze als volgt toe: voor elke generatie (een tijdsperiode van 25-35 jaar) halveren wij de mate van (negatieve) impact. **We verwachten daarom dat tenminste 40% van de derde generatie (negatieve) impact heeft ondervonden.**

Toen de kleinkinderen geboren werden was de oorlog immers al vele jaren voorbij. De Tweede Wereldoorlog had een plekje gekregen en het leven is verder gegaan. Er bleven steeds minder mensen 'over' die de oorlog zelf hadden meegemaakt. Wel zal de derde generatie waarschijnlijk het leed van hun ouders meegekregen hebben. Dit zal ook een belangrijke rol in hun opvoeding hebben gespeeld.

Inmiddels zijn we tweeënzeventig jaar verder. De Tweede Wereldoorlog is tegenwoordig iets wat je leert uit de geschiedenisboeken, het is geen actuele kwestie meer. De woede en het verdriet over de Tweede Wereldoorlog is door de jaren heen sterk afgenomen. Daarom denken wij dat de vierde generatie veel minder impact ondervindt. Hierover is geen literatuur beschikbaar en daarom hebben we onder deze generatie een veldonderzoek verricht via een enquête. Voor wat betreft de uitkomst gebruiken wij weer het vervalproces. **Wat betreft onze onderzoeksgroep verwachten wij dat tenminste 12,5% aangeeft een 'foute' voorouder te hebben. Van die 12,5% denken wij dat ten minste 20% (negatieve) impact heeft ondervonden in de rest van hun leven.**

⁷ De Pareto-norm geeft aan dat bij een analyse het onderzochte in 80% van de gevallen van toepassing is.

Inleiding

Ons land worstelt na bijna 75 jaar nog steeds met het feit dat Nederlanders tijdens de Tweede Wereldoorlog 'foute' keuzes maakten.

Zo besloot in 2015 het Zwitsers-Nederlandse offshorebedrijf *Allseas* de naam van het grootste schip ter wereld (lengte 382 meter, breedte 124 meter) te veranderen van *Pieter Schelte* in *Pioneering Spirit*. Het schip was oorspronkelijk vernoemd naar Pieter Schelte, een naoorlogse Nederlandse pionier in de offshorebusiness en de vader van Allseas-eigenaar Edward Heerema. In de Tweede Wereldoorlog was Pieter Schelte Heerema echter lid van de Waffen-SS⁸ en daar is hij voor veroordeeld. Er werden kamervragen gesteld over de naamgeving van het schip en er ontstond maatschappelijke onrust.⁹

Een ander voorbeeld vond plaats op 4 mei 2017. Wethouder Ebbe Rost van Tonningen, zoon van bekende NSB-ouders, was niet welkom om te spreken tijdens dodenherdenking in zijn eigen gemeente.¹⁰

Dit profielwerkstuk gaat over de vraag of de keuzes van 'foute' Nederlanders tijdens de Tweede Wereldoorlog gevolgen (impact) hebben gehad voor de nakomelingen. Hierover is veel informatie beschikbaar bijvoorbeeld via boeken, archieven en internetartikelen. Ons werkstuk gaat over de vraag: hoe groot was de impact op het nageslacht? Hierbij richten wij ons niet alleen op de tweede (kinderen) en derde generatie (kleinkinderen) maar ook op de vierde generatie. Die hebben hun 'foute' voorouder(s) niet gekend. Wij vonden het daarom interessant onze enquête te houden onder de mensen die deel uitmaken van deze vierde generatie. Voor zover wij hebben kunnen nagaan is naar de impact voor deze generatie nog geen onderzoek gedaan.

Al tijdens de oorlog was de Nederlandse regering in Londen aan het nadenken over wat te doen met 'landverraders'. In die periode werd over hen al gesproken als 'foute' Nederlanders. Toenmalig koningin Wilhelmina was heel duidelijk. Tijdens een rede voor Radio Oranje op 10 mei 1941 zei ze dat er in het bevrijde Nederland geen plaats kon zijn voor landverraders. Een ieder die zich niet strikt neutraal tegen de vijand opstelt of zich tegen hem keert is in de ogen van de 'goede vaderlanders' een

⁸ SS staat voor *Schutzstaffel* (beschermingsafdeling). Het was een paramilitaire organisatie binnen de partij van Hitler, de NSDAP. De SS werd beschouwd als een elite-eenheid (Bron: Wikipedia).

⁹ Al in 2008 werden de Kamervragen gesteld door Sharon Gesthuizen van de Socialistische Partij (SP).

¹⁰ De NSB was de politieke partij Nationaal Socialistische Beweging, die werd geleid door Anton Mussert. Deze partij werkte samen met de Duitsers. Voor wat betreft Ebbe Rost van Tonningen betrof het een bijeenkomst in Hollandsche Rading, een dorpskern van gemeente De Bilt (provincie Utrecht). Op 4 mei 2011 mocht zijn broer Grimbert wél spreken in Culemborg.

landverrader.¹¹ Duidelijk was dat hiermee ook de aanhangers van de NSB werden bedoeld.

Het berechten van landverraders moest volgens de regering op een eerlijke manier gebeuren. Nederland was en is immers een democratische rechtsstaat. Een *bijltjesdag*¹² wilde men voorkomen.

De regering vond het wetboek van strafrecht niet toereikend genoeg. “De normale strafbepalingen zijn geschreven in en voor een tijd, die slechts de normale abnormaliteiten van het gemeenschapsleven beoogt. De feiten die in bezet Nederland en daarbuiten tegen Nederlanders dagelijks gepleegd worden, zijn door de wetgever niet voorzien, en konden ook nauwelijks voorzien worden. (...) Daarom werd er een systeem van bijzondere rechtspleging opgesteld.”¹³

Op basis van dat systeem zijn in de jaren na de bevrijding ongeveer driehonderdduizend personen, inmiddels *politieke delinquenten* genoemd, veroordeeld. Het ging zowel om de doodstraf¹⁴, gevangenisstraf als internering (heropvoeding). In eerste instantie waren de straffen streng maar naarmate de tijd verstreek werden deze steeds milder. Binnen de maatschappij ontstond langzamerhand het inzicht dat in elk geval ‘de lichte gevallen’ weer deel zouden moeten gaan uitmaken van het normale leven. Dat kwam mede door een uitspraak van koningin Juliana toen zij in 1948 de troon overnam van haar moeder: “...dat wij er ons rekenschap van moeten geven, dat ook zij te eniger tijd weer in onze gemeenschap moeten worden opgenomen.”¹⁵

Dit zijn mooie woorden van onze toenmalige koningin. De werkelijkheid is echter dat zelfs vandaag de dag het ‘foute’ oorlogsverleden van diverse Nederlanders nog tot ophef in de maatschappij kan leiden. Zie hiervoor de voorbeelden uit het begin van deze inleiding.

¹¹ Zie hiervoor onder andere het boek ‘Fout en niet goed’ (Groen), pagina 44 en website van het Nationaal Archief: www.gahetna.nl. Zoekterm: *oorlogsgids vraag-18*.

¹² Met bijltjesdag wordt bedoeld een situatie dat de Nederlanders het recht in eigen hand zouden nemen en landverraders zonder vorm van proces zouden gaan vermoorden.

¹³ Zie boek: ‘Fout en niet goed’ (Groen), pagina 55

¹⁴ Van de 145 uitgesproken doodvonnissen zijn er 42 daadwerkelijk uitgevoerd. De overigens kregen in hoger beroep een andere straf of gratie, d.w.z. de doodstraf werd omgezet in levenslange gevangenisstraf (Bron: Wikipedia).

¹⁵ Zie boek: ‘Fout en niet goed’ (Groen), pagina 483

Wat wordt in de literatuur verstaan onder ‘foute’ Nederlanders?

Al tijdens de bezetting, tussen 1940 en 1945, werden de begrippen ‘goed’ en ‘fout’ gebruikt in de illegale pers. Verzetsgroepen maakten dit duidelijk door het gebruik van tegenstellingen en historische voorbeelden, zoals de Tachtigjarige Oorlog.¹⁶ Professor Lou de Jong, die de geschiedenis van ons koninkrijk in de Tweede Wereldoorlog heeft vastgelegd, deelde de Nederlanders in de Tweede Wereldoorlog in twee groepen in: ‘goed’ en ‘fout’.¹⁷ Ismee Tames, onderzoeker bij het NIOD¹⁸ schreef in het Engelstalige boek *European Review of History: Revue européenne d'histoire* (2015) een hoofdstuk over *Children of Dutch Nazi collaborators*. Zij schrijft dat de term *kind van ‘foute’ ouders* oorspronkelijk uit de jaren 70 van de vorige eeuw komt toen kinderen van NSB- en SS-ouders zich begonnen te organiseren. Wij vonden het interessant de herkomst van de naamgeving te onderzoeken. Toen kwamen we uit bij de publicatie van Lenie Bolle, historica, namelijk *‘Kinderen van NSB’ers’* (2013). Hierin schrijft zij onder andere over de zelfhulpgroep *Herkenning* die in 1981 werd opgericht.

De werkgroep vatte al snel het plan op een brochure voor de hulpverlening uit te brengen waarin de problematiek van NSB-kinderen kort uiteengezet werd. De naamgeving van de deelnemers bleek een complex probleem. De term NSB-kinderen voldeed niet, aangezien niet iedere deelnemer kind van een NSB’er was. Binnen de werkgroep participeerden ook kinderen van SS’ers, kinderen van ouders die lid waren geweest van andere nationaalsocialistische organisaties, kinderen van ouders die economisch hadden gecollaboreerd en kinderen met een Duitse ouder. Men besloot daarom te spreken van ‘kinderen van wie de ouders de kant van de bezetter hadden gekozen. Voor de titel van de brochure werd gekozen voor ‘kind van “foute” ouders.’ De werkgroep sloot

¹⁶ Het opstandige deel van de Nederlandse gewesten kwam in de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) in verzet tegen hun landsheer, de Spaans-Habsburgse koning Filips II.

¹⁷ Bedoeld wordt het standaardwerk over de bezettingsperiode getiteld, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* (verschenen tussen 1969 en 1994 in 12 delen).

¹⁸ NIOD: Instituut voor Oorlogs-, Holocaust-, en Genocidestudies

met deze naam bewust aan bij de goed/fout terminologie die tijdens de oprichting nog volop gangbaar was in het maatschappelijk debat. De keuze voor herkenbaarheid door middel van deze naam stond voor de werkgroep los van het feit dat zij het met de benaming *an sich* niet eens waren. Hun ouders waren niet fout, hun politieke keuze was fout geweest. Na deze beslissing werd de naam 'kind van "foute" ouders' de gangbare aanduiding voor kinderen van collaborateurs.¹⁹

Ook Chris van der Heijden²⁰ gebruikt deze term. "Het meest juist zou het zijn te spreken van '(kinderen van) mensen die tijdens de Tweede Wereldoorlog de kant van de nationaalsocialisten hebben gekozen of daarvan na de oorlog werden verdacht' maar dat is zo omslachtig dat het niet werkt. (...) Persoonlijk verkies ik om die reden gewoon te spreken van foute ouders, foute gezinnen en kinderen van foute ouders."²¹

Het onderscheid tussen 'goed' en 'fout' herinnerde de samenleving aan het bestaan van 'verraderlijke landgenoten'. Met 'goed' worden de mensen bedoeld die de Nederlandse waarden omarmden zoals de geest van vrijheid en tolerantie, pro-Nederlandse vrijheid en onafhankelijkheid zijn, pro-democratie en rechtsstaat. Met 'fout' degenen die een nazi-ideologie hadden en die zich racistisch en antisemitisch gedroegen. Ook na de bezettingsperiode bleven deze zwart-wittermen. Dit werd nog versterkt toen na de oorlog de enorme omvang van de nazi-misdaden, vooral tegen de Joden, duidelijk werd. In Nederland schreven Lou de Jong en vooral Jacques Presser indringend over de Holocaust.²² Het gevolg was dat de maatschappij een nog grotere hekel kreeg aan de 'foute' Nederlanders.

Zij die als 'goed' werden gezien (vooral mensen die gewapend verzet hadden gepleegd of die onderduikers en Joden hadden geholpen) werden als helden beschouwd. De mensen die actief hadden samengewerkt met de Duitse bezetter (jodenjagers, zij die onderduikers opspoorden, SS'ers), vrouwen die een verhouding hadden met Duitsers ('Moffenmeiden') en leden van de NSB kregen de naam 'foute' Nederlander. Er zijn verschillende onderzoeken gedaan naar het aantal 'foute' Nederlanders. Wij houden hiervoor vast aan de melding op de site van het Nationaal Archief dat er ruim 300.000 Nederlanders de zogeheten bijzondere rechtspleging hebben ondergaan. Op een bevolkingsaantal van destijds 9 miljoen is dat ca. 3,35%.

In de laatste decennia van de vorige eeuw vervaagde het verschil tussen 'goed' en 'fout' en tussen zwart en wit. De Amsterdamse hoogleraar en historicus Hans Blom²³ was tegenstander van het zwart-witdenken in 'goed' en 'fout'. Hij stelde in 1983 dat

¹⁹ Zie publicatie 'Kinderen van NSB'ers' (Bolle), pagina 68.

²⁰ Schrijver en tevens kind van 'foute' ouders. Schreef boeken over kinderen van 'foute' Nederlanders als 'Kinderen van foute ouders' en 'Dat nooit meer'.

²¹ Zie boek: 'Kinderen van foute ouders' (Van der Heijden), pagina 16.

²² In 'Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog' (De Jong) en 'Ondergang: de vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom 1940-1945' (Presser).

²³ Later directeur van het NIOD (Instituut voor Oorlogs-, Holocaust-, en Genocidestudies). Blom had grootouders met een NSB-verleden.

historici meer oog voor de complexiteit van menselijke keuzes en gedrag zouden moeten hebben. Er kwamen in deze periode ook autobiografieën van collaboratiekinderen uit. Zij noemden zichzelf in die egodocumenten 'slachtoffer' of 'omstander.' Inmiddels was er in 1981 een vrijwilligersorganisatie opgericht voor nabestaanden van 'foute' Nederlanders: *Werkgroep Herkenning*.

Duidelijk werd dat goed en fout soms in elkaars verlengde liggen. Een voorbeeld is Ans van Dijk. Zij was Joods en zat ondergedoken in Amsterdam. Ze had twee andere Joodse dames ondergebracht in dezelfde straat. Die werden verraden en zij vertelden dat ze door Van Dijk aan hun schuiladres waren gekomen. Daarop werd Ans van Dijk gearresteerd en nadat ze akkoord ging met het voorstel om voor de Sicherheitsdienst (SD)²⁴ zou gaan werken, werd ze vrijgelaten. Ze heeft daarna vele Joden verraden. Zo is zij eigenlijk van een 'goede' Nederlander (het helpen van de Joden aan een schuiladres) veranderd in een 'foute' Nederlander: het verraden van Joodse mensen. Na de oorlog is zij veroordeeld tot de doodstraf en geëxecuteerd.

Een ander voorbeeld is de situatie in Putten op 1 oktober 1944. In de nacht van 30 september op 1 oktober 1944 beschoten leden van de Puttense verzetsbeweging een auto met daarin belangrijke officieren van de Wehrmacht.²⁵ Bij het vuurgevecht kwam een Duitse officier om. De andere drie inzittenden vluchtten, waarvan één zwaargewond. Zij lichtten de Duitsers in en zo werd door hen de volgende dag een vergeldingsactie uitgevoerd. Putten werd omsingeld door Duitse troepen. Mannen en vrouwen werden gescheiden en het grootste deel van de mannelijke beroepsbevolking werd afgevoerd naar concentratiekampen. Een op het oog 'goede' verzetsactie liep op die manier voor vele inwoners van Putten 'fout' af.

Nederland ging als gezegd in de laatste decennia van de vorige eeuw anders om met 'goed' en 'fout'. In plaats van door een politiek-morele bril te kijken werd nu gekeken door een sociaal-maatschappelijke bril. Het ging niet meer om 'goed' of 'fout' maar om het kijken naar het gedrag van de mensen in de oorlog. Toevallige omstandigheden waren daarvoor veel bepalender dan ideologische of politieke motieven. Dan ligt een keuze tussen verzet plegen of collaboratie veel dichterbij elkaar dan je zou denken. En daarnaast moet je oppassen met het hebben van een moreel oordeel.

De zwart-wittermen 'goed' en 'fout' werden door historicus Chris van der Heijden (kind van NSB'ers en zijn vader was lid van de Waffen SS) ingeruild voor grijstinten. Hij beschrijft in *Grijs verleden* dat een klein deel van de bevolking 'goed' (wit) was en een klein deel 'fout' (zwart). De meeste Nederlanders hadden volgens hem maar één doel: zien te overleven in steeds moeilijker omstandigheden. Die zaten daarmee tussen wit en zwart in: grijs. Volgens hem hadden de verzetshelden net zo goed aan de andere kant terecht hadden kunnen komen. "In een latere fase van de oorlog (...)

²⁴ De Duitse Staatsinlichtingendienst.

²⁵ Benaming voor de Duitse strijdkrachten die vanaf 1935 tot 1945 onder politieke en later directe leiding van Adolf Hitler zijn opgebouwd in het Derde Rijk.

was alles chaos en angst terreur en nogmaals chaos. Op zo'n moment koos men niet omdat men kiezen kón, maar omdat er niets anders overbleef dan te kiezen.”²⁶

Overigens was lang niet iedereen het eens met de nuances die ontstonden. Vooral kinderen van omgekomen verzetsstrijders en nakomelingen van Joden vonden dat zij bij uitstek de getroffen groepen waren. Zij konden zich niet voorstellen dat kinderen van foute ouders zichzelf ook beschouwden als oorlogsslachtoffer. In de literatuur maar ook in opiniebladen en bijeenkomsten als bijvoorbeeld lezingen of discussies bleven meningen scherp tegenover elkaar staan.²⁷

In 2011 bracht Chris van der Heijden een nieuw boek uit: *'Dat nooit meer. De nasleep van de Tweede Wereldoorlog in Nederland'*. Hierin herhaalt hij dat de meeste Nederlanders passief waren in de oorlogsjaren.²⁸ Tegenstanders van Van der Heijden stellen dat los hiervan niet uit het oog mag worden verloren dat er veel verzet is gepleegd en dat een behoorlijk aantal Nederlanders echt foute dingen heeft gedaan met grote gevolgen. Dit laatste ontkent Van der Heijden overigens niet en hij geeft volmondig toe dat zijn vader fout was. De vraag die hij steeds stelt is of de keuzes die men maakte wel altijd zo bewust waren. Nog sterker: waren dit wel echte keuzes?

Voor ons staat hoe dan ook vast: er was 'goed' en er was 'fout', er waren slachtoffers en daders, bewuste en onbewuste keuzes, verzet en collaboratie. En dit alles binnen de ingewikkelde context van de Tweede Wereldoorlog.

Hoe is de opkomst van de NSB voorafgaand aan WOII te verklaren?

In het interbellum²⁹ ontstond er een economische crisis. De crisis begon in 1929 in Amerika maar breidde zich snel uit tot over de gehele wereld. Ook Europa werd hard getroffen. De jaren na de Eerste Wereldoorlog waren al zwaar geweest voor Europa. Europa lag namelijk in puin en alles moest opnieuw opgebouwd worden. Door de crisis raakten ontzettend veel mensen werkloos. Alleen al in Nederland zaten 400.000 mensen zonder werk.³⁰ Grootgrondbezitters, maar ook kleine ondernemers uit de handel, de landbouw en de nijverheid kregen problemen tijdens de crisis. Zij schreven de economische crisis toe aan de te grote politieke invloed van het gewone

²⁶ Zie boek: 'Grijs verleden' (Van der Heijden), pagina 16

²⁷ Op 17 maart 2010 was er een fel debat in het Verzetsmuseum (Amsterdam) tussen enerzijds Chris van der Heijden en Hans Bom en anderzijds Marjan Schwegman (opvolger van Blom als directeur van het NIOD) en Jolande Withuis (schrijfster van de biografie van verzetsman Pim Boellaard).

²⁸ Zie boek: 'Dat nooit meer' (Van der Heijden), pagina 29

²⁹ De periode tussen de Eerste en de Tweede Wereldoorlog (1918 - september 1939).

³⁰ Zie boek: 'Het nationaal-socialisme in Nederland' (De Jonge), pagina 40.

volk. Door het algemeen kiesrecht kon van het ene op het andere moment iedereen meebeslissen in de politiek.³¹

Door de crisis ontstonden er in Europa antidemocratische gedachten. De antidemocraten vonden dat er weer één sterke leider aan het hoofd van een land zou moeten staan. Deze leider zou alles in goede banen leiden en zo een weg uit de crisis wijzen. Niet iedereen moest meer mee kunnen beslissen over wat er in een land gebeurde. De antidemocraten hadden dus kritiek op de geestelijke grondslagen van de democratie. De democratie berust namelijk op de gedachte der principiële gelijkheid van de mensen als redelijke wezens. Dit houdt in dat ieder mens een mening kan vormen, en dat ook ieder mens de gelegenheid moet krijgen om voor zijn mening uit te komen. Bij de antidemocraten begon steeds meer het idee te ontstaan dat niet alle mensen gelijk zijn. Ze vonden dat het beter voor een land was als het werd geregeerd door een kleine groep hoogbegaafden, zij bezaten immers het verstand. Nauw verbonden met de antidemocratie was de verheerlijking van geweld. Dit was in plaats van overleg een nieuwe manier om een maatschappij te leiden.³²

In Italië werd gehoor gegeven aan de antidemocratische gedachten: het fascisme ontstond. Deze beweging is vernoemd naar de 'fasces', dit waren de roedenbundels, die door de consuls werden gedragen en staatsgezag symboliseerden. Het fascisme was sterk antidemocratisch en aan het hoofd stond een dictator: Benito Mussolini. Het fascisme steunde op een georganiseerde massabeweging uit de benedenlagen van de maatschappij. Naast dat het fascisme antidemocratische gedachten had was het ook anticommunistisch en antiliberaal. De fascistische denkbeelden gaven mensen nieuwe hoop en nieuwe idealen. Deze hoop en idealen lagen niet alleen op economisch vlak, maar ook op andere vlakken.

Tijdens het interbellum heerste er een groot materialisme. Dit materialisme bracht een leven zonder spanning en geweldige doelen met zich mee. Ook was er weinig plaats voor grote persoonlijkheid. Het fascisme zou hier verandering in brengen. Het leven zou weer de moeite waard worden.³³ Italië was het eerste Europese land waarin antidemocratische gedachten verenigd werden in een stroming. Dit was voor veel andere Europese landen, waar al antidemocratische gevoelens heersten, een groot voorbeeld. Die invloed zorgde ervoor dat er in andere Europese landen antidemocratische massabewegingen ontstonden. Wat in Italië kon, kon in andere landen ook. Het fascisme kon dit alleen veroorzaken omdat er in die Europese landen antidemocratische gevoelens al ver gevorderd waren.

Vóór 28 oktober 1922, de datum van Mussolini's machtsaanvaarding, is er in Nederland geen spoor te bekennen van het streven naar antidemocratische massaorganisaties. Ook kende men in Nederland geen georganiseerde groepjes die zich tot zo'n massabeweging konden ontwikkelen. Hier zijn verschillende redenen voor. Eén van deze redenen was dat Nederland buiten de Eerste Wereldoorlog was gebleven. Nederland kende niet – zoals Duitsland - een wraakgevoel op de overwinnaars van de Eerste Wereldoorlog. Ook had het niet te maken gehad met economische ontregeling. Maar direct na de staatsgreep van Mussolini waren er

³¹ Zie boek: 'Het nationaal-socialisme in Nederland' (De Jonge), pagina 9.

³² Zie boek: 'Het nationaal-socialisme in Nederland' (De Jonge), pagina 12.

³³ Zie boek: 'Het nationaal-socialisme in Nederland' (De Jonge), pagina 13.

Nederlanders die het voorbeeld van de Italiaan wilden navolgen. Ondanks dat er geen georganiseerde massaorganisaties in Nederland waren, begonnen de antidemocratische gedachten wel op te spelen.³⁴

Deze gedachten werden beantwoord door de opkomst van de Nationaalsocialistische Beweging, afgekort als de NSB. Op 14 december 1931 vond de oprichting van deze partij plaats. De leiding kwam in handen van Anton Mussert. De NSB was geïnspireerd door het Italiaanse fascisme. Formeel was de NSB een onafhankelijke organisatie, maar het gevoel van verbondenheid met zusterpartijen was groot. De NSB was antidemocratisch. De democratie moest volgens de NSB ook zo snel mogelijk verdwijnen. Ook was de NSB tegen het communisme en waren ze voor een corporatistisch stelsel, waarin iedereen een vaste plaats had in het economische systeem. De NSB wilde het volk onder een krachtig staatsbestuur weer zelfrespect, orde en solidariteit van alle bevolkingsgroepen geven.³⁵ De naam nationaalsocialisme nam Mussert zonder twijfel over van de Duitse Hitler-partij. Maar dit betekende niet dat Mussert ook antisemitisch was of wilde zijn. Het antisemitisme hoorde daarentegen wel bij de partij van Adolf Hitler. Bij de NSB kwamen deze antisemitische gedachten pas later overwaaien vanuit Duitsland.

Na de oprichting begon de NSB langzaam te groeien. Eerst verliep, in 1932, de groei van de beweging slechts door persoonlijke gesprekken. Maar dit veranderde al snel. Mussert slaagde er in met zijn ideeën door te dringen in de pers. Vanaf toen begonnen de aanmeldingen en kwamen deze langzaam op gang. Voor het eind van 1932 werd het duizendste lid ingeschreven. De NSB begon de pers steeds meer in te zetten om leden te werven. Ook begon ze met het organiseren van landdagen.³⁶ Dit zorgde voor een stroomversnelling van het ledenaantal. Van ongeveer duizend leden begin 1933 groeide de NSB naar 21.000 leden op 1 januari 1934, 33.000 op 1 januari 1935 en 52.000 op 1 januari 1936.³⁷ De NSB groeide uit tot de eerste grote fascistische organisatie binnen Nederland.

Er waren verschillende redenen waarom de NSB wel uitgroeide tot een grote beweging en waarom dit andere fascistische bewegingen niet lukte. Ten eerste stond er aan het hoofd van de NSB een sterke leider. Die sterke leider ontbrak bij veel andere fascistische organisaties in Nederland. Ook sloot al snel een groep dominees zich aan bij de NSB. Daardoor voelden gelovigen zich ook aangetrokken tot de NSB. Als laatste, misschien wel het belangrijkste, gebruikte Mussert methoden van organisatie om een massa in beweging te krijgen.³⁸ Na de bezetting in 1940 groeide het ledenaantal van de NSB enorm. Ook werd na de bezetting de NSB gezien als een beweging die samenwerkte met de Duitsers. Voor de bezetting was dit nog niet het geval.

³⁴ Zie boek: 'Het nationaal-socialisme in Nederland' (De Jonge), pagina 18.

³⁵ Zie boek: 'Het nationaal-socialisme in Nederland' (De Jonge), pagina 72.

³⁶ Een landdag is een bijeenkomst van volksvertegenwoordigers uit een bepaald gebied of van ideologisch gelijkgezinden.

³⁷ Zie boek: 'Het nationaal-socialisme in Nederland' (De Jonge), pagina 74.

³⁸ Zie boek: 'Het nationaal-socialisme in Nederland' (De Jonge), pagina 75-77.

Wanneer je je aansloot bij de organisatie moest je een plechtige ‘gelofte van trouw’ ondertekenen. Daarmee beloofden de leden dat ze hun hele ‘persoonlijke leven’ vorm gaven op basis van die ideologie. Er werd van de leden verwacht dat ze bijeenkomsten bezochten die door de NSB werden georganiseerd. Daarnaast moesten de leden zich inzetten bij de verkoop van de VoVa³⁹. Als laatste werden ze gevraagd om in hun groep actief te worden als functionaris.⁴⁰ De NSB zorgde ervoor dat het bijzonder voelde om lid te zijn. Er werden stamboeknummers bijgehouden. Zo konden ze zien wie de eerste leden waren. Deze vroege leden werden ook geregeld in het zonnetje gezet. Zij waren de harde kern van de beweging.⁴¹

Men had verschillende redenen om zich aan te sluiten bij de NSB. Veel leden waren opportunistisch en idealistisch ingesteld. Daarnaast hadden ze vaak de anti-democratische gedachten. Ze verlangden naar één sterke leider. Die vonden zij in Anton Mussert. Ook waren er leden die juist Hitler erg bewonderden. Ze waren onder de indruk van de snelle Duitse opmars en hadden ontzag voor zijn aanpak van het sociale probleem. Ze dachten dat de economie, net als in Duitsland, weer zou aantrekken als de NSB de leiding in handen zou krijgen. Door een betere economie hoopten ze dat het ook beter zou gaan met hun eigen welvaart.

Daarnaast hoopten ze door bij de NSB te gaan zelf hogerop te komen. Wanneer de NSB de leiding zou krijgen in Nederland, hoopten ze op hoge functies. Zulke leden werden de baantjesjagers genoemd. Een andere reden voor aansluiting was dat de NSB sterk anticommunistisch was. Er waren mensen die deze gevoelens deelden. Waren er leden die lid werden omdat familie of vrienden ook bij de NSB zaten. Hun omgeving vertelde hoe goed het was om je aan te sluiten. Door deze succesverhalen werden ze zelf ook enthousiast om bij de NSB te gaan.

De NSB had ook een vergaande sociale binding. Je kon er een compleet nieuwe vrienden- en kennissenkring opbouwen. Zo werden er kameraadschapsavonden georganiseerd. Daarnaast had de NSB zijn eigen clubjes en initiatieven zoals muziekkorpsen, bakkersvakverenigingen, zangclubs en voor kinderen de *Jeugdstorm*⁴². Ook konden leden deelnemen aan sinterklaasavonden en filmavonden. Het lidmaatschap van de NSB vroeg veel van leden maar ze kregen er ook veel voor terug. Veel eenlingen vonden dit aantrekkelijk.⁴³

Tijdens de bezetting waren er nog andere voordelen om zich bij de NSB aan te sluiten. Leden mochten hun fiets en radio houden. Ook kregen ze vaak extra levensmiddelen en brandstof. Daarnaast werden ze vrijgesteld van de avondklok als

³⁹ Afkorting van Volk en Vaderland, het weekblad van de NSB.

⁴⁰ Zie publicatie: ‘De strijd om Amsterdam’ Een nieuwe benadering in het onderzoek naar de NSB (Damsma en Schumacher), pagina 335.

⁴¹ Zie boek: ‘Het nationaal-socialisme in Nederland’ (De Jonge), pagina 77.

⁴² De Nationale Jeugdstorm (NJS) was een Nederlandse jongerenbeweging die van 1934 tot 1945 bestaan heeft, georganiseerd naar voorbeeld van de Duitse Hitlerjugend en als nationaalsocialistische tegenhanger van de padvinderij.

⁴³ Zie publicatie: ‘De strijd om Amsterdam’ Een nieuwe benadering in het onderzoek naar de NSB (Damsma en Schumacher), pagina 339.

ze met hun uniform over straat gingen. De laatste reden waarom het aantrekkelijk was: “Een aantal NSB’ers maakte van de gelegenheid gebruik om hun inkomen en huisraad met joods bezit aan te vullen.”⁴⁴

Door vooral literatuuronderzoek hebben wij ondervonden dat door de economische crisis nationaalsocialistische gedachten ontstonden in Europa. Deze gedachten werden in Nederland beantwoord door de oprichting van de NSB. De beweging was geïnspireerd door het fascisme in Italië. Mensen hadden verschillende redenen om zich aan te sluiten. De belangrijkste redenen waren opportunisme en idealisme.

In hoeverre is er tijdens de oorlog door de tweede generatie maatschappelijke en sociale impact ervaren van de bedoelde keuze(s)?

Kinderen zijn per definitie onschuldig. Ze kiezen hun ouders niet zelf uit. Toch hebben ze soms de straf van hun ouders moeten meebelevén en werden ze vaak ook aangekeken op fouten van hun ouders, ze werden ‘besmet’.⁴⁵ Zij werden aan de Duitse zijde geplaatst terwijl zij deze keuze niet zelf hebben gemaakt. Ouders kozen voor de NSB en betrokken hun kinderen hierin. De keuze van hun ouders heeft grote gevolgen voor het leven van de kinderen tijdens de oorlog.

Tijdens de dagen dat de oorlogsdreiging van Duitsland toenam, werden leden van de NSB opgepakt. Deze leden hadden sympathie voor de ideeën van Nazi-Duitsland en zij vormden een gevaar omdat zij verraad zouden kunnen plegen. Onverwachts werden ouders bij hun kinderen weggerukt en opgesloten in bijvoorbeeld politiebureaus. Dit was voor de kinderen een traumatische ervaring. De capitulatie betekende dat de NSB-leden weer vrij kwamen. De Duitsers hadden de macht en de NSB’ers kregen kans op maatschappelijke verbetering.⁴⁶

Toen de oorlog op 10 mei 1940 uitbrak in Nederland en het land daarna bezet werd, verandert het leven van veel NSB gezinnen. De NSB’ers kozen de zijde van de bezetters en werden door hen gezien als de helpende hand. Ze kregen de goede baantjes en verhuisden vaak naar mooie huizen die de Duitsers in beslag hadden genomen. De leden van de NSB kregen allemaal voordelen die de rest van de Nederlanders niet kregen. Ook het leven van de kinderen van NSB’ers veranderde.

In de meidagen van 1940 volgde de enige periode waarin kinderen van ‘foute’ ouders het relatief goed hadden. Vele Nederlanders waren voorzichtig en lieten hun weerzin niet merken aan de kinderen. Ook waren ze vriendelijk of deden ze alsof ze vriendelijk waren. Daarentegen werden ze ook al door velen gemeden en bespot. De kinderen van ‘foute’ ouders kregen de kans om in de vakantie naar Duitsland toe te gaan. Zo konden de kinderen de ‘gezonde Duitse lucht’ inademen. De Duitsers vonden de Nederlandse kinderen namelijk zelig, omdat ze geen Duitsers waren. De

⁴⁴ Zie publicatie: ‘De strijd om Amsterdam’ Een nieuwe benadering in het onderzoek naar de NSB (Damsma en Schumacher), pagina 335.

⁴⁵ Zie publicatie: ‘De gevoelige erfenis van de jaren ’40-’45’ (Withuis), pagina 135.

⁴⁶ Zie boek: ‘Kinderen van foute ouders’ (Van der Heijden), pagina 45-46.

meeste kinderen hebben erg van deze vakantie genoten, maar niet iedereen ervoer dat.⁴⁷

Veel kinderen zaten ook bij de Jeugdstorm. Een vrouw die zich Ansje noemt zegt het volgende over de Jeugdstorm: “Ik had het daar altijd leuk en gezellig, we deden dingen als handarbeid, touwknopen en ook wel sporten. Ik had het daar echt fijn, daar werd ik niet gepest omdat mijn vader een NSB’er was. Veel van de andere kinderen die bij de Jeugdstorm zaten werden ook gepest en als we dan samen kwamen gaf dat een veilig gevoel.”⁴⁸ Kinderen waren trots op hun uniform van de Jeugdstorm. In het uniform voelden ze zich sterk en werden ze niet gepest. Ook was er een jongen die vertelde dat hij in een buurt woonde met veel andere NSB’ers en daardoor had hij niet het gevoel dat hij bij de ‘verkeerde’ mensen behoorde. Bovendien was er een meisje zelfs ontzettend trots op haar vader. Ze vond het inspirerend hoe hij over het goede van de Duitsers praatte.⁴⁹

Al tijdens de oorlog voelden veel kinderen zich door de rest van de bevolking niet als volwaardig beschouwd. Veel kinderen werden op school gepest en getreiterd tijdens de oorlog. Het pesten is ook hetgeen wat de meeste kinderen noemen als ze terug denken aan de oorlog. Je was op school een eenling waarmee niemand zich wilde bemoeien. Niemand wilde bijvoorbeeld naast de kinderen zitten, omdat NSB’ers zogenaamd stonken. Ook leraren namen het niet op voor de kinderen. Ze lieten hen aan hun lot over.⁵⁰ Buren wilden ook geen contact meer. Ouders verboden hun kinderen om te spelen met een kind van ‘foute ouders’. Daarnaast waren de kinderen niet meer welkom op kinderfeestjes van andere kinderen. De ouders verboden hun kinderen niet alleen om met kinderen van ‘foute’ ouders te spelen, maar deden zelf ook mee met het pesten en treiteren. Als ze kinderen van ‘foute’ ouders tegenkwamen spuugden ze soms op de grond.⁵¹ Ansje zegt het volgende over haar pestervaring: “Op straat gooiden grote jongens modder naar me, riepen vuile NSB’er, de dorpsbewoners spraken niet met me en gunden me geen blik waardig. Ik begreep niet goed waarom ze zo tegen me deden, ik wist niets van de buitenwereld en wat daar aan de hand was.”⁵²

Om het pesten te voorkomen werden kinderen soms naar Duitse scholen gestuurd. Deze scholen waren ingericht volgens het Duitse model van de zogenaamde Napola’s oftewel Nationalpolitische Erziehungsanstalten.⁵³ De regels van de Duitse

⁴⁷ Zie boek: ‘Kinderen van foute ouders’ (Van der Heijden), pagina 47.

⁴⁸ Zie boek: ‘Kinderen van foute ouders’ (Van der Heijden), pagina 50. Citaat van een vrouw die zich in het boek Ansje noemt.

⁴⁹ Zie boek: ‘Kinderen van foute ouders’ (Van der Heijden), pagina 51.

⁵⁰ Zie boek: ‘Kinderen van foute ouders’ (Van der Heijden), pagina 53.

⁵¹ Zie <https://www.werkgroepherkenning.nl/voor-wie/het-laatste-taboe-in-nederland-nsb-kinderen/>, interviewvraag beantwoord door mevrouw R.A. Krul-Kramer onder het kopje ‘Geheimhoudingsplicht’.

⁵² Zie boek: ‘Kinderen van foute ouders’ (Van der Heijden), pagina 52. Een citaat van een vrouw die zich in het boek Ansje noemt.

⁵³ Napola scholen zijn speciale type scholen die in de tijd van het Derde Rijk werd gebruikt om jonge mannen om te vormen tot elite-nazi's.

scholen waren erg streng en werden strikt nageleefd. Als de kinderen zich niet aan de regels hielden moesten ze dit met straf bekopen. Door propaganda via films, zang en muziek werden de kinderen geïndoctrineerd.⁵⁴

In september 1944 werd het leven van de NSB'ers en hun kinderen helemaal anders. De omslag vond plaats op 5 september 1944, Dolle Dinsdag.⁵⁵ De Duitsers waren aan de verliezende hand. Op 4 september werd Brussel bevrijd. Kort daarna volgde de bevrijding van Brabant. Veel Nederlanders voelden dat de bevrijding van heel Nederland niet ver weg meer kon zijn. Daarom lieten de Nederlanders zich door niets of niemand meer tegenhouden en scholden de NSB'ers publiekelijk uit. De 'foute' Nederlanders dachten dat het verstandiger was om uit Nederland te vertrekken. Zij vluchtten per trein in de richting van Duitsland. De treinen waar de vluchtelingen in zaten werden vaak beschoten. Tijdens de beschietingen werd de trein snel gestopt en moesten de kinderen schuilen, door bijvoorbeeld onder de trein te gaan liggen of zich in nabij gelegen bosjes te verstoppen. De kinderen zullen de angst nooit vergeten. Daarnaast vielen er bij de beschietingen doden en gewonden en dit staat bij de kinderen ook nog op hun netvlies gebrand. Naar schatting zijn er in 1944 zo'n vijftien duizend personen uit 'foute' gezinnen naar Duitsland gevlucht.⁵⁶

Er kan geconcludeerd worden dat de kinderen het na het uitbreken van de oorlog in de eerste jaren vrij goed hadden. Ze werden wel gepest en getreiterd, maar ze vonden steun bij andere kinderen van 'foute' ouders. Naarmate de oorlog vorderde werden de kinderen steeds minder geaccepteerd in het gewone maatschappelijke leven, met als dieptepunt 5 september, Dolle Dinsdag. Tijdens de vluchtpoging beleefden de kinderen angstige momenten die ze de rest van hun leven niet meer zouden vergeten.

In hoeverre is er na de oorlog door de tweede en derde generatie maatschappelijke en sociale impact ervaren van de bedoelde keuze(s)?

Al direct na de oorlog stond de Nederlandse maatschappij negatief ten opzichte van de 'landverraders'. Ze vonden dat deze mensen moesten worden gestraft. Om een *bijltjesdag* te voorkomen werden honderdduizenden 'foute' Nederlanders opgepakt. Bij de NSB'ers was het vaak de vader, maar in den aantal gevallen ook de moeder die werd gearresteerd. Ze werden gevangengezet en / of naar zogenaamde interneringskampen of heropvoedingsinstituten gestuurd. De kinderen kwamen dan terecht bij familieleden, in een pleeggezin of in een tehuis.⁵⁷ In deze periode werden de kinderen nog erger gepest dan tijdens de oorlog al het geval was. In 'Fout geboren' (2004) heeft Bas Kromhout de verhalen van kinderen van 'foute' ouders verzameld. Het was een vervolg op een enquête die twee jaar eerder door het

⁵⁴ Zie boek: 'Kinderen van foute ouders' (Van der Heijden), pagina 57.

⁵⁵ Op die dag speelden zich in heel Nederland emotionele taferelen af naar aanleiding van de berichten dat het land nu elk moment bevrijd kon worden van de Duitse bezetting. De geallieerden hadden namelijk in de voorgaande dagen in hoog tempo terrein gewonnen.

⁵⁶ Zie boek: 'Kinderen van foute ouders' (Van der Heijden), pagina 62-67.

⁵⁷ Eind 1945 verbleven er 5.000 NSB-kinderen in een tehuis, Zie 'Kind van foute ouders' (2014), pagina 113.

Historisch Nieuwsblad was gehouden onder zeshonderd kinderen van ‘foute’ ouders.⁵⁸ Deze verhalen geven een schrijnend beeld. Van moeilijke thuissituaties tot afwijzing door hun omgeving en van een afwijzing bij een sollicitatie tot zelfmoordpogingen. Dit komt ook allemaal terug in een boek van Chris van der Heijden uit 2014: ‘Kinderen van foute ouders’.

Al redelijk snel kwamen de meeste NSB’ers vrij en vormden zij een minderheid in de samenleving. Het NSB-verleden werd een groot taboe waar zo min mogelijk over gepraat werd. Het werd daarmee een familiegeheim. Dit kwam ook naar voren uit de eerdergenoemde enquête van het Historisch Nieuwsblad.

Van de respondenten zegt 60 procent dat hun ouders nooit over dit onderwerp spraken. Wanneer ze dat wel deden, gebeurde het merendeels zeer zelden, met tegenzin en alleen na herhaaldelijk aandringen van de kinderen. Zelden deden ze open en eerlijk uit de doeken wat er tijdens de bezettingsjaren was gebeurd. Veel kinderen hebben de ware geschiedenissen pas na het overlijden van hun ouders uit de strafdossiers, die nu liggen opgeslagen in het Nationaal Archief in Den Haag, moeten vernemen.”⁵⁹

De volwassenen (eerste generatie) hadden voor of tijdens de oorlog een keuze gemaakt, maar hun kinderen (tweede generatie) niet. Beide groepen hadden het moeilijk in de samenleving. Voor de tweede generatie geldt dat ze de straf van hun ouders moesten meebeleven. Ook werden ze aangekeken op fouten van hun ouders. Het volgende stukje gaat hierover en is afkomstig uit ‘Fout geboren’.

Het stigma dat kinderen van hun foute ouders erfden, bepaalde ook op latere leeftijd in aanzienlijke mate het contact met anderen. Allereerst doordat schaamte een open houding vaak in de weg stond. De schaamtevolle zwijgzaamheid die hun als kind thuis was aangeleerd, kon door veel van deze mensen pas na het overwinnen van heel veel eigen weerstand doorbroken worden. Sommigen lukte dat nooit.⁶⁰

Dit heeft geleid tot enorm veel negatieve impact op de tweede generatie. Door er niet over te praten kwamen de kinderen in een groot isolement terecht: voor vele mensen was de oorlog voorbij behalve voor hen en de andere getroffen groepen. “Tot op de dag van vandaag durf ik nog steeds niemand te vertrouwen”, vertelt Marijke Manlin⁶¹, kind van een SD’er die wij geïnterviewd hebben. Velen hadden het gevoel van ‘anders zijn’, kregen wantrouwen tegen de buitenwereld en hoorden nergens bij. Het grootste trauma bij de kinderen was de gezinsbreuk vanwege het oppakken van de ouder(s) en de gevangenisstraf die vaak volgde. Het leidde tot allerlei zaken bij de

⁵⁸ Van de 600 formulieren kwamen er 229 ingevuld retour, een respons van bijna 40%.

⁵⁹ Zie boek: ‘Fout geboren’ (Kromhout), pagina 129

⁶⁰ Zie boek: ‘Fout geboren’ (Kromhout), pagina 155

⁶¹ Pseudoniem. Haar vader was een Jodenjager en lid van de beruchte Colonne Henneicke in Amsterdam.

kinderen: depressiviteit, suïcide, psychiatrische opnames, psychosomatische⁶² stoornissen en moeite om leidende posities in te nemen.

De goede bedoelingen van de ouders - 'het naoorlogse zwijgen dat de kinderen zou beschermen' - hebben een nadelig effect gehad op de tweede generatie. Dit is pijnlijk omdat de ouders zelf slachtoffer waren en niet de kinderen. Maar er was ook sprake van een zondebokeffect: de kinderen hebben geen schuld maar krijgen wel een straf. Dit deed de maatschappij hen aan. Vrijwel de gehele maatschappij had een afkeer van de 'foute' Nederlanders. Als men slechts lid van de NSB was geweest en verder niets had misdaan, dan viel de haat relatief gezien mee. In een interview na haar promotieonderzoek (2013) zei Josje Damsma hierover:

De NSB werd algemeen gehaat, er was geen halfslachtige sympathie voor de NSB. Maar wél voor NSB'ers persoonlijk. Over de NSB dacht men heel zwart/wit, die was fout, en op persoonlijk niveau dacht men vaak 'grijs'. Bijvoorbeeld over die vriendelijke NSB-buurman, waar ze verder geen last van hadden. (...) Dat waren ook gewoon mensen die naar hun werk gingen en naar buurtfeestjes. Na de oorlog is het beeld ontstaan dat alle NSB'ers werden gehaat. En nu is NSB'er nog een veel gebruikt scheldwoord.⁶³

Niettemin werd collaboratie gezien als afwijking van de norm van beschaafd en democratisch burgerschap. Iemand van de tweede generatie schrijft over de afkeer: "Ik, en met mij denk ik veel kinderen van foute ouders, heb het gevoel aan alle kanten te zijn gepakt. De thuissituatie was voorgoed verstoord, ik moest opgroeien onder armelijke omstandigheden, en toen werd ik ook nog eens met de nek aangekeken door de maatschappij."⁶⁴

Het zwijgen van ouders kan ook een goede kant hebben. Dat kwam naar voren in het interview dat wij hebben gehouden met Margret Lamers en haar zoon Ed Wassink. Sinds haar 44^e (inmiddels is ze 56 jaar oud) weet Margret pas van het foute oorlogsverleden van haar vader. Die groeide op in een milieu waarin de Duitsers hooggeprezen werden. Hij wist niet beter dan dat dit normaal was. "Hij had geen ander referentiekader", vertelde zij. Daarom neemt ze hem niets kwalijk. Haar zoon Ed denkt er ook zo over: "Ik vind het juist inspirerend dat iemand zo lang zwijgt om zijn kinderen te beschermen."

Toch komt in de literatuur terug dat het zwijgen van ouders vooral als negatief is ervaren door hun kinderen. Het maakte ook nog een verschil of je op het platteland of in de stad woonde. In een dorp kennen de mensen elkaar beter, mede door sociale controle en weet men over het algemeen ook meer over elkaars verleden. In een stad leef je anoniemer. *Herkenning* zegt hierover: "In de stad is het NSB verleden van haar bewoners – op enkele markante vertegenwoordigers na - allang

⁶² Elke lichamelijke stoornis die psychisch bepaald wordt: bijvoorbeeld onvoldoende energie en weerstandsvermogen, spanningen, overgevoeligheden, lichamelijke klachten zonder medische verklaring maar door psychische problemen.

⁶³ Zie: www.nemokennislink.nl/publicaties/op-de-koffie-bij-je-nsb-buurman/

⁶⁴ Zie boek: 'Fout geboren' (Kromhout), pagina 212.

vervluchtigd, op het platteland is de herinnering onderdeel van het collectieve geheugen.”⁶⁵

Het is niet precies vast te stellen welke leeftijdsgroep de meeste schade heeft gehad. Werkgroep Herkenning maakte op grond van ervaringsverschillen het volgende onderscheid:

- > categorie 1: kinderen geboren voor 1942
- > categorie 2: kinderen geboren tussen 1942 en mei 1945
- > categorie 3: kinderen die geboren zijn na mei 1945

Bij de tweede categorie is de traumatisering het meest ingrijpend geweest. Zij konden niet – de kinderen van categorie 1 wel – teruggrijpen op eerste stabiele levensjaren en hebben ook geen concrete oorlogservaringen. Door dit laatste zijn hun problemen voor de hulpverlening lastiger in verband te brengen met de oorlog. Categorie 1 heeft in de eerste levensjaren (voor en tijdens de oorlog) over het algemeen gelukkige jaren gehad en vooral een goede relatie met de ouders. Zij werden toen nog niet gehinderd door de psychische belasting die na de oorlog optrad als gevolg van internering en berechting.

De derde categorie werd na de oorlog opgevoed door ouders die zij niet anders kenden dan gefrustreerd en emotioneel niet bereikbaar. De kinderen van de tweede en derde categorie kregen geen kans een band op te bouwen met hun vader (en soms ook niet met hun moeder). Dit als gevolg van bijvoorbeeld de vlucht op Dolle Dinsdag en de naoorlogse internering. Het was voor deze kinderen lastig een emotionele band op te bouwen met deze ‘vreemde’. Hét verhaal van een NSB-kind bestaat daarom niet. Er zijn volgens de Werkgroep (1984) wel enkele overeenkomsten als wantrouwen ten opzichte van anderen, angst- en schuldgevoelens, minderwaardigheidsgevoelens en een onvermogen om warmte of vriendschap te geven.⁶⁶

Van der Heijden gaat dieper in op de kinderen en kleinkinderen die geboren zijn na 1950.⁶⁷ Die hebben het volgens hem over het algemeen eenvoudiger gehad doordat zij niet van elkaar gescheiden werden of fysiek bedreigd. Wel was er sprake van pesten en buitensluiting. Het vermoedelijk grootste probleem van deze groep is volgens Van der Heijden: “dat zij zich de verwijten van de buitenwacht⁶⁸ eigen

⁶⁵ In Nieuwsbrief Herkenning nummer 2, 32e jaargang, juli 2017.

⁶⁶ Uit de brochure ‘Kind van foute ouders’ van Werkgroep Herkenning, aangehaald in ‘Kinderen van NSB’ers’ (Bolle), pagina 74-76.

⁶⁷ Van der Heijden houdt een iets andere categorie-indeling aan. De eerste groep zijn bij hem de kinderen die vóór de oorlog geboren zijn en aan de oorlog eigen herinneringen hebben. De tweede groep zijn de kinderen die geboren zijn tussen grofweg 1938 en 1948. De derde groep zijn de kinderen die geboren zijn tussen 1950 en 1970. De vierde groep vormen de kleinkinderen van de ‘foute’ Nederlanders, kortom de zogeheten derde generatie (zie: ‘Kinderen van foute ouders’, pagina 17-19).

⁶⁸ Met buitenwacht wordt de maatschappij bedoeld.

maakten en zichzelf dus misschien nog wel meer kwelden dan die buitenwacht deed. (...) Het is niet uitzonderlijk dat zij zichzelf en hun familie verwijten maken.”⁶⁹

Er waren hulpverleningsinstanties voor oorlogsslachtoffers, maar hier konden nabestaanden van ‘foute’ Nederlanders niet terecht. Het gaat om organisaties als Centrum ‘45 en ICODO (Informatie- en Coördinatieorgaan Dienstverlening Oorlogsgetroffenen). Deze instanties vingten nabestaanden op van Joden, verzetsstrijders en mensen die in Nederlands-Indië onder de Japanners geleden hadden.

De nabestaanden van de ‘foute’ Nederlanders richtten zelf een praatgroep op: de eerdergenoemde Werkgroep Herkenning. In 1981 meldden zich daar ruim 1300 mensen voor aan en in de loop der jaren kwamen er daar steeds meer bij.⁷⁰ Uitgangspunt is dat de aangeslotenen afstand nemen van de politieke keuzes van de ouder(s). De Werkgroep had drie doelen: het taboe doorbreken, bekendheid geven aan de slachtoffers en hulpverlening bieden aan kinderen die vanaf 1928 geboren zijn. Ene Ellen vertelt als volgt over de Werkgroep Herkenning:

Een plek waar je met gelijkgestemden kon praten, zonder verwijten, zonder achterdocht. Eindelijk een begrijpende ploeg lotgenoten, hoe bizar die term ook klinkt, die me begrepen, die dezelfde gevoelens en angsten uitspraken, bij wie ik een band voelde en bij wie ik niet voortdurend op m’n tellen hoefde te passen en over mijn schouder hoefde te kijken of er soms iemand meeluisterde. De bijeenkomsten en ontmoetingen betekenden geborgenheid.⁷¹

Ons is duidelijk geworden dat de tweede generatie in grote mate negatieve maatschappelijke en sociale impact heeft ervaren van keuzes van hun ouder(s). Ook de derde generatie, de kleinkinderen, heeft deze negatieve impact ervaren. Waar de tweede generatie vooral worstelt met de gevolgen van feitelijke ervaringen als oorlogsgeweld, vlucht, uitstoting, armoede en discriminatie daar worstelt de derde generatie vooral met de gevolgen van de houding van hun gezin van herkomst. Bijvoorbeeld het taboe rond het gezinsgeheim en de houding van de maatschappij ten opzichte van het gezin van herkomst.

Het gezinsgeheim heeft het sterkst doorgewerkt bij na de oorlog geboren kinderen, vooral in de derde generatie. Hulpverlening voor de kinderen die voor de oorlog werden geboren heeft geen positieve rol gehad maar voor de kinderen die na de oorlog werden geboren wel. Het kan zo zijn dat de taboe over de problematiek en schaamte is afgenomen en daardoor een jongere groep de stap naar de hulpverlening eerder heeft gezet. Daarnaast is het gezinsgeheim voor kinderen van na de oorlog een extra stimulans geweest om zich in te spannen om de feiten over het verleden te achterhalen. Hier had de oudere groep veel minder behoefte aan.

⁶⁹ Zie boek: ‘Kinderen van foute ouders’ (Van der Heijden), pagina 19.

⁷⁰ Uit: Volkskrant, 7 april 1990.

⁷¹ Zie boek: ‘Kinderen van foute ouders’ (Van der Heijden), pagina 206.

Bij de jongere groep heeft er een veel scherper loyaliteitsconflict opgetreden met de ouders dan bij de oudste groep. De oudste groep is namelijk opgegroeid in een samenleving die hun ouders heeft afgewezen. Zij werden vaak eerder geïnformeerd over wat 'fout' was in de oorlog voordat zij op de hoogte waren van het oorlogsverleden van hun ouders.

De oudere groep heeft meer beleefd hoe ze samen met de ouders werden afgewezen en heeft zich daardoor zelf al minder afgezet tegen de ouders. De verklaring voor het feit dat uitkomen voor de achtergrond alleen een thema was dat speelde bij de jongere groep zou kunnen zijn dat het verbergen van de achtergrond bij hen minder beladen was omdat ze dit niet als kind hebben hoeven te doen.

Ook kinderen van de derde generatie meldden zich aan bij Werkgroep Herkenning. Dit leverde in het begin onrust en zelfs onbegrip op bij de mensen van de tweede generatie. "Kinderen die 'het' nooit meegemaakt hadden, konden toch onmogelijk dezelfde ervaringen hebben als kinderen die het wél hadden meegemaakt?"⁷² Ene Annemieke schrijft over een bijeenkomst tussen kinderen van de tweede en van de derde generatie:

Een deel had moeite met ons verhaal, werd boos en wilde eigenlijk zelf slachtoffer zijn en niet erkennen dat het mogelijk was dat zij een en ander hadden doorgegeven aan hun eigen kinderen. Vandaar dat zij de neiging hadden ons verhaal te bagatelliseren. Als kind van de derde generatie kon je het nooit zo erg hebben gehad als zij... Dat was overigens niet wat wij beweerden. We deden gewoon ons verhaal en de vertegenwoordigers van de tweede generatie konden niet geloven dat wij net zo voelden als zij.⁷³

Wij spraken telefonisch met Vera Breg, verbonden aan Werkgroep Herkenning. Zij zegt: "Bij Herkenning hoefde je je niet meer te verstoppen. Je groeit op met een gevoel van schaamte over je herkomst en dat gevoel raak je niet zomaar kwijt. Erover praten kan helpen want ook onbewust draag je je gevoel over op je kinderen."

Een vertegenwoordigster van de derde generatie (Paula Post)⁷⁴ zegt tegen ons:

Mijn opa was NSB'er en heeft drie jaar in de gevangenis gezeten. Voor mijn zus en mij was van jongs af aan door vader duidelijk gemaakt dat we niet mochten opvallen in het dorp. We mochten gewoon aan alles meedoen en ook ons best doen, maar niet teveel. Dan werd er over je gepraat en dat was wat mijn vader wilde voorkomen. Stel je voor dat het dan over de NSB zou gaan. Ook op 4 en 5 mei moesten we ons gedeisd houden. Daar hoorde ons gezin niet bij.

Voor ons staat vast dat de tweede generatie enorm veel negatieve impact heeft ervaren. Bij het NIOD in Amsterdam hebben wij een deel van de enquêtes ingezien

⁷² Zie boek: 'Kinderen van foute ouders' (Van der Heijden), pagina 207.

⁷³ Zie boek: 'Kinderen van foute ouders' (Van der Heijden), pagina 208.

⁷⁴ Pseudoniem

die het Historisch Nieuwsblad in samenwerking met de Werkgroep Herkenning heeft uitgezet. Dit waren vaak hele nare verhalen waar wij wel stil van werden. “Van de respondenten zegt 92 procent een hoge prijs te hebben betaald voor het oorlogsverleden van hun ouders.”⁷⁵ Ook in alle door ons onderzochte literatuur en de gehouden interviews werd bevestigd dat de tweede generatie ernstig heeft geleden onder het oorlogsverleden van hun ouder(s).

De derde generatie heeft de oorlog zelf niet meegemaakt, maar heeft ook de nodige problemen ondervonden. Onbewust gaven hun ouders in de opvoeding door dat er iets ernstigs speelde vanuit het verleden. Het verhaal van de eerdergenoemde Marijke Manlin staat ook in het boek ‘Kinderen van foute ouders’: “Mijn dochter zwijgt, terwijl ze het soms liever met iemand wil delen. Maar angst overheerst die behoefte en dat heb ik doorgegeven.”⁷⁶ Tijdens het interview dat wij met haar hadden, vertelde ze dat ze er bewust voor had gekozen haar dochter niet te vertellen over onze afspraak.

Bij een deel van de derde generatie zien wij op basis van ons onderzoek vooral gevoelens van (plaatsvervangende) schaamte en de angst om afgewezen te worden door de maatschappij. Dit had gevolgen voor hun gedrag en verdere leven. Maar de mate waarin dit voorkwam en de problematiek was veel kleiner dan bij de tweede generatie het geval was.

Ook vroegen wij ons af: Wanneer houdt dit op? “Dat de ouders hun kinderen opzadelen en dat die kinderen hun kinderen en partners weer opzadelen die op hun beurt... Enzovoort.”⁷⁷ Generatie op generatie kan dit worden doorgegeven, maar zal het ook stoppen? Het Bijbelboek Exodus geeft een aanwijzing: “Voor de schuld van de ouders laat ik de kinderen boeten en ook het derde geslacht en het vierde”, zegt God bij de verkondiging van de Tien Geboden. Zal het dan na de vierde generatie ophouden?

⁷⁵ Uit: <https://www.werkgroepherkenning.nl/voor-wie/het-laatste-taboe-in-nederland-nsb-kinderen/>

⁷⁶ Zie boek: ‘Kinderen van foute ouders’ (Van der Heijden), pagina 200.

⁷⁷ Zie boek: ‘Kinderen van foute ouders’ (Van der Heijden), pagina 205.

In welke mate heeft het door ons onderzochte deel van de vierde generatie kennis van het verleden van (hun) ‘foute’ voorouders?

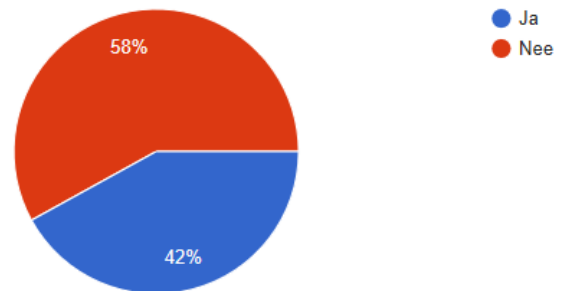
Het leven van kinderen van ‘foute’ ouders is sterk beïnvloed door de keuze die hun ouders hebben gemaakt. Ze werden tijdens de oorlog gepest en buitengesloten. Na de oorlog werden ze aangekeken op de keuzes van hun ouders. Zij hadden zelf niet voor de NSB gekozen maar kregen wel de straf. Ze hebben hun hele leven met schaamte rondgelopen en hun verleden zoveel mogelijk proberen te verzwijgen. Ook al is de oorlog al 72 jaar voorbij, toch hebben de meeste kinderen er nog steeds moeite mee om hun verhaal te vertellen.

De kinderen van ‘foute’ ouders hebben nog steeds last van hun verleden. Door alle traumatische ervaringen aan de start van hun leven kunnen ze de schaamte niet loslaten. Maar is dat volgens de vierde generatie nodig? Vindt de vierde generatie dat de kinderen van NSB’ers nog steeds gestraft moeten worden? En wat weet de vierde generatie eigenlijk over de NSB?

Voor het onderzoek zijn er bovenbouwleerlingen van het Martinuscollege in Grootebroek ondervraagd. Alle ondervraagden hebben geschiedenis in hun pakket en daardoor al enige kennis over de Tweede Wereldoorlog en de NSB. Ze geven dan ook vaak aan dat ze weten wat ‘foute’ Nederlanders waren tijdens de Tweede Wereldoorlog. Van de 132 ondervraagden beschrijven 21 ondervraagden ‘foute’ Nederlanders als NSB’ers. Daarnaast omschrijven zes ondervraagden ze als collaborateurs. De grootste groep, namelijk 55 van de 132, vinden dat ‘foute’ Nederlanders, landgenoten waren die tijdens de Tweede wereld oorlog aan de kant van de Duitsers stonden. Daarnaast zeggen velen dat deze Nederlanders niet alleen aan de kant van de Duitsers stonden maar dat ze ook de Duitsers hielpen. Zo omschrijft een ondervraagde de ‘foute’ Nederlanders als volgt: “ ‘Foute’ Nederlanders zijn Nederlanders die de Duitsers vrijwillig hielpen”. Een andere ondervraagde zegt het volgende over hen: “Nederlanders die heel bewust en vol enthousiasme de

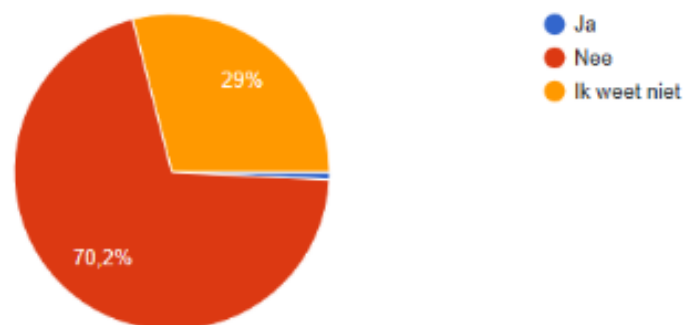
Duitsers hebben geholpen”. De ‘foute’ Nederlanders worden ook meerdere keren omschrijven als landverraders. Daarnaast associëren veel ondervraagden de ‘foute’ Nederlanders met Nederlanders die Joden aangaven en vervolgden. Enkele ondervraagden geven aan dat ze vinden dat er niet echt ‘foute’ Nederlanders waren tijdens de Tweede wereld oorlog. Eén ondervraagde stelt zich zelf de vraag: “Is er goed of fout in oorlogstijd?”

Uit de enquête blijkt dat er bij meer dan de helft van de ondervraagden in het eigen gezin niet wordt gesproken over goede en foute Nederlanders in de oorlog. Maar liefst 58% van de ondervraagden geeft namelijk aan dat er thuis nooit over goede en foute Nederlanders in de oorlog wordt gesproken. 42% geeft aan dat ze het hier thuis wel over hebben.

De oorlog is 72 jaar voorbij en dit kan een verklaring zijn waarom zoveel gezinnen niet over foute en goede Nederlanders in de oorlog spreken. Ze zijn meer bezig met de problemen van nu, zoals bijvoorbeeld Donald Trump en de spanningen tussen Noord- en Zuid-Korea. Dit kan een reden zijn waardoor de Tweede Wereldoorlog bij sommige gezinnen een beetje in de vergetelheid raakt.

Dit diagram laat zien dat de meeste ondervraagden geen afstammeling zijn van de zogenaamde ‘foute’ Nederlanders. Van de 132 ondervraagden is 70,2% er namelijk zeker van geen afstammeling te zijn van ‘foute’ Nederlanders. 29% heeft geen idee of ze afstammen van ‘foute’ Nederlanders. Er is door 58% aangegeven dat er in het gezin niet over goede en foute Nederlanders in de oorlog wordt gesproken. Dit kan een verklaring zijn dat 29% niet weet of ze afstammen van ‘foute’ Nederlanders.

Een andere verklaring kan zijn dat voorouders hun NSB-verleden hebben verzwegen. Tijdens een interview kwam het volgende verhaal naar voren. Een vader had nooit tegen zijn kinderen verteld dat hij in zijn jeugd bij de SS had gevochten. Hij wilde verder gaan met zijn leven en zijn kinderen niet met zo'n zwaar onderwerp opzadelen. Tot 10 jaar geleden wisten zijn kinderen en kleinkinderen niet van zijn verleden. Van de ondervraagden heeft maar één iemand aangegeven afstammeling te zijn van ‘foute’ Nederlanders. Deze persoon gaf aan dat een oom van zijn opa fout was in de Tweede wereld oorlog.

Liefst 130 ondervraagden hebben aangegeven dat ze vinden dat kinderen van ‘foute’ Nederlanders tegenwoordig geen nadelen meer mogen ondervinden door hun verleden. De meeste leerlingen vinden het zelfs absoluut belachelijk wanneer

kinderen er vandaag de dag nog nadelen van zouden ervaren. Ze vinden dat hun verleden hen niet mag benadelen bij bijvoorbeeld het vinden van een baan. Een aantal ondervraagden vindt dat ze niet zelf hun ouders en familie hebben kunnen uitkiezen. Zij hebben niet gekozen voor de kant van de Duitsers maar hun ouders. Zij horen hiervoor niet de straf te krijgen.

Een ondervraagde zegt hier het volgende over: “Nee ze mogen hier geen nadelen meer van ervaren, je hebt namelijk geen invloed op je herkomst en wat jouw voorouders dachten, daarvoor hoor jij niet gestraft te worden.” Een ander iemand zegt: “Nee ze mogen er echt geen nadelen meer van ondervinden. Iets wat jouw overgroot-opa in de oorlog heeft gedaan, heeft helemaal niets met jouw kwaliteiten voor bijvoorbeeld een baan te maken.”

Een andere ondervraagde zegt er dit over:

Nee ik vind dat ze er geen nadelen van mogen ervaren. Als afstammeling heb jij niets te maken met de daden van jouw familieleden. Iedereen is een individu, een ander persoon, en alleen omdat jouw vader/moeder/opa/oma etc. de fout is ingegaan, betekent niet dat jij hetzelfde gaat doen. Dat moet los van elkaar staan. Niet iedereen uit een familie deelt dezelfde standpunten.

Een vierde ondervraagde zegt: “Nee natuurlijk mogen ze daar geen nadelen meer van ervaren. Zij zijn niet verantwoordelijk voor de fouten van hun voorouders. Dus we kunnen ze hier ook niet om benadelen.” De laatste ondervraagde zegt: “De kinderen mogen geen nadelen meer ondervinden. Daarvoor is de oorlog al veel te lang terug en de kinderen hebben zelf ook nooit iets fout gedaan.”

Voor ons staat vast dat de vierde generatie goed weet wat ‘foute’ Nederlanders waren in de Tweede Wereldoorlog, ondanks dat er in het gezin bij velen niet over de foute en goede Nederlanders wordt gesproken. Wij gaan er dan ook vanuit dat de kennis over de ‘foute’ Nederlanders vooral door school komt. De ondervraagden vinden ook dat kinderen van ‘foute’ ouders geen nadelen meer mogen ervaren door de keuzes van hun ouders. Ze zouden het volstrekte onzin vinden als dit nog wel zou gebeuren. Zij vinden namelijk dat de kinderen niet verantwoordelijk zijn voor de keuzes die hun ouders hebben gemaakt in de Tweede Wereld oorlog. De oorlog is al 72 jaar terug en je kunt kinderen niet 72 jaar later nog steeds benadelen vanwege hun herkomst. Onze mening is gelijk aan de mening van de ondervraagden. Door interviews die wij tijdens dit onderzoek gehouden hebben, zijn wij erachter gekomen dat veel kinderen vandaag de dag het nog steeds enorm moeilijk hebben met hun herkomst. Ze durfden hun verhaal nooit ergens te vertellen. Een mevrouw die wij geïnterviewd hebben vertelde bijvoorbeeld dat ze niet aan haar dochter had verteld dat wij langs zouden komen, om het te hebben over haar NSB-verleden. Haar

dochter wilde zelf niets meer te maken hebben met het NSB-verleden en ze wilde ook niet dat haar moeder het er nog met mensen over zou hebben. Het verleden van haar moeder heeft het gezin namelijk al te veel pijn gedaan. Aan dit voorbeeld is goed te zien hoe zwaar deze mensen het nog hebben. Zelfs al is de oorlog 72 jaar voorbij voor deze mensen speelt het nog elke dag een rol in hun leven.

Conclusie

In dit profielwerkstuk is onderzocht in hoeverre het nageslacht van tijdens de Tweede Wereldoorlog 'foute' Nederlanders impact heeft ervaren van de keuze(s) van hun voorouder(s). Dit is onderzocht voor zowel de tweede, de derde als de vierde generatie. Gebleken is dat de impact naar mate de jaren na de oorlog verstreken zijn veranderde en verminderde.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog koos een deel van de Nederlandse bevolking ervoor om samen te werken met de bezetter. Na de oorlog zijn de meeste van hen hiervoor gestraft. Hiervoor was een systeem van bijzondere rechtspleging in het leven geroepen. Nu we bijna 75 jaar verder zijn, is duidelijk dat dit niet alleen op hen, als eerste generatie, impact had maar ook op hun nageslacht. De maatschappij verzette zich tegen de 'foute' Nederlanders.

Maar wat verstaat men onder 'fout'? Is er dan ook 'goed'? Lou de Jong, die de geschiedenis van ons koninkrijk in de Tweede Wereldoorlog heeft vastgelegd, gebruikte deze termen consequent en beïnvloedde daarmee de publieke opinie. Zij die als 'goed' werden gezien (vooral mensen die gewapend verzet hadden gepleegd of die onderduikers en Joden hadden geholpen) werden als helden beschouwd. De mensen die hadden samengewerkt met de Duitse bezetter (vooral leden van de NSB en de Nederlandse SS) kregen de naam 'foute' Nederlander. Denken in de termen 'goed' en 'fout' wordt het zwart-witdenken genoemd. Een bijkomend verschijnsel was dat als je niet 'fout' was, je automatisch 'goed' was. De meeste Nederlanders waren in de oorlog vooral bezig met overleven en waren niet actief 'goed' of 'fout'. Zij vielen in het zwartwit-denken onder 'goed'. Daarmee werd naar onze mening in de publieke opinie uitdrukkelijker de nadruk gelegd op de afwijkende norm: op het 'fout' zijn. Hoe 'fout' je was deed minder ter zake.

Het overgrote deel van deze 'foute' Nederlanders was lid van de NSB.⁷⁸ Daarom schaarde de maatschappij hen onder de 'foute' Nederlanders. Natuurlijk waren er veel NSB'ers die foute dingen deden (bijv. Landwachters)⁷⁹ maar wij vinden dat de grootste misdadigers de mensen zijn die jacht maakten op Joden, onderduikers en verzetsmensen. Zij waren lang niet altijd lid van de NSB. Het komt op ons over dat door het zwartwit-denken de NSB'ers de schuld krijgen van al het leed dat de Joden en anderen is aangedaan en de totale ellende van de Tweede Wereldoorlog in ons land. Die gedachte zit diep geworteld in het Nederlandse denken en in de literatuur over de oorlog in de eerste decennia na de bevrijding.

De sociale en maatschappelijke impact is voor de 'foute' groep enorm geweest. De maatschappij keerde zich van deze groep af of trad hen negatief tegemoet. Dit kwam ook door het feit dat er na enige jaren nog maar relatief lichte straffen werden uitgesproken én de ergste daders later zelfs gratie of strafvermindering kregen. Dat viel bij vele andere Nederlanders niet goed. Je kunt hiervoor een vergelijking treffen met de straffen van nu: als iemand jouw kind heeft vermoord en na een aantal jaar weer vrijkomt, dan voelt dat voor ouders niet goed. Zij hebben in feite een levenslange straf omdat ze hun kind voor altijd moeten missen.

Na de oorlog kwamen vele kinderen van 'foute' ouders in een groot isolement terecht. Voor iedereen was de oorlog voorbij behalve voor de getroffen groepen, zoals Joden en de familieleden van omgekomen verzetsstrijders.

Ook voor de 'foute' Nederlanders en hun nakomelingen was de oorlog niet voorbij. Voor de kinderen van deze laatste groep geldt dat 'het naoorlogse zwijgen dat de kinderen zou beschermen' een nadelig effect op hen heeft gehad. Dit is extra pijnlijk omdat de ouders verantwoordelijk waren voor hun daden maar de kinderen ook slachtoffers werden.

Waar de tweede generatie (kinderen) vooral worstelt met de gevolgen van feitelijke ervaringen als oorlogsgeweld, vlucht, uitstoting, armoede en discriminatie, worstelt de derde generatie (kleinkinderen) vooral met de gevolgen van de houding van hun gezin van herkomst. Bijvoorbeeld het taboe rond het gezinsgeheim en de houding van de maatschappij ten opzichte van het gezin van herkomst.

In het verwerkingsproces kwam na verloop van tijd hulp van een aantal kanten. De belangrijkste organisatie die is ontstaan is de Werkgroep Herkenning waar lotgenoten met elkaar konden spreken over hun ervaringen en deze delen met anderen. Dit heeft vele mensen van de tweede en derde generatie geholpen met hun verwerking. Anderen kozen hier bewust niet voor, zij gingen bijvoorbeeld in therapie. Bijna iedereen van de tweede en een deel van de derde generatie heeft tot op de dag van vandaag nog last van de keuze van hun voorouders: in alle gevallen op een negatieve manier.

Het ontstaan van Werkgroep Herkenning paste goed bij het tijdsbeeld van de laatste decennia van de vorige eeuw. De maatschappij ging anders om met 'goed' en 'fout'.

⁷⁸ De NSB had op zijn hoogtepunt, september 1943, iets meer dan 100.000 leden (Bron: Wikipedia).

⁷⁹ De Nederlandsche Landwacht was een soort van hulppolitie die eind 1943 werd opgericht en bestond uit NSB'ers die actief de bezetter hielpen. Zij waren bewapend met jachtgeweren. De bijnaam van de Landwacht was 'Jan Hagel' (Bron: Wikipedia).

In plaats van door een politiek-morele bril te kijken werd nu gekeken door een sociaal-maatschappelijke bril. Het ging niet meer om 'goed' of 'fout' maar om het kijken naar het gedrag van de mensen in de oorlog. Het lag allemaal niet zo zwart-wit als Lou de Jong en anderen het hadden beschreven. Er was plaats voor meer genuanceerd denken en oordelen. Ook kinderen en kleinkinderen van 'foute' ouders werden meer en meer geaccepteerd als oorlogsslachtoffer.

De maatschappij staat steeds milder ten opzichte van het 'foute' oorlogsverleden. Dat komt ook doordat er steeds minder mensen zijn die de oorlog bewust hebben meegemaakt en de tijd zijn werk doet. Toch is het niet helemaal weg want wethouder Ebbe Rost van Tonningen, kind van prominente NSB'ers, was op 4 mei 2017 niet welkom als spreker tijdens de Dodenherdenking in zijn eigen gemeente. En zo zijn er meer voorbeelden te noemen.

De vierde generatie is in Nederland tot nog toe niet onderzocht. Daarom hebben wij ons veldonderzoek gericht op deze groep en gebruikten hiervoor 132 leerlingen van het Martinuscollege. Wij beseffen de beperkingen van dit kleinschalige onderzoek maar willen de gegevens toch delen en analyseren.

Momenteel zouden er ca. tussen de 2 en 2,5 miljoen nakomelingen van 'foute' Nederlanders moeten zijn. Dat is 12,5% van de Nederlandse bevolking. Het zou daarom statistisch zo moeten zijn dat van onze onderzochte leerlingen er 17 een 'foute' voorouder hebben. Er is er echter maar één die dit aangeeft.

Verder blijkt dat onze onderzoeksgroep in grote lijnen hetzelfde verstaat onder de term 'foute' Nederlander als de bestudeerde literatuur aangeeft.

Opvallend is dat 58% van onze respondenten aangeeft dat er thuis niet over 'goed' en 'fout' in oorlogstijd is gesproken. Tenslotte vindt vrijwel onze gehele onderzoeksgroep dat afstammelingen van 'foute' Nederlanders tegenwoordig geen nadelen zouden moeten ondervinden. Hierdoor komen wij tot de conclusie dat de vierde generatie niet of nauwelijks hinder ondervindt van hun herkomst. Dit past in de huidige tijd en treffen wij ook aan in de literatuur.

In de hypothese hebben wij per generatie percentages genoemd die betrekking hadden op de mate van negatieve impact die ontstaan is door de keuze van hun voorgeslacht. Daarbij hadden wij de verwachting dat er sprake was van een vervalproces, aflopend van 80% impact voor de tweede generatie naar 20% voor de vierde generatie. Na ons onderzoek moeten wij vaststellen dat er geen percentages bekend zijn en ook niet berekend kunnen worden. De belangrijkste reden is dat er geen breed wetenschappelijk onderzoek is gedaan naar dit soort procentuele gegevens over deze groepen.

Wel hebben wij gemerkt dat vrijwel de gehele tweede generatie forse negatieve impact heeft ervaren. Dit blijkt uit de bestudeerde literatuur en informatie vanuit de Werkgroep Herkenning. Uit het onderzoek van het Historisch Nieuwsblad (in samenwerking met Werkgroep Herkenning) uit 2002 komt wél een percentage naar voren. Liefst 92% van de onderzochte groep heeft negatieve impact ondervonden in hun leven van de door hun ouder(s) gemaakte keuze(s). Hierbij moet wel aangetekend worden dat de onderzoeksgroep slechts 229 respondenten betrof.

Niettemin geeft Werkgroep Herkenning aan dat dit percentage volgens hen voor de gehele tweede generatie zou kunnen gelden. Deze 92% is daarmee hoger dan ons verwachte percentage van 80%.

Voor de derde generatie zijn dit soort cijfers niet bekend. Wel komt naar voren uit de door ons bestudeerde literatuur dat zij op een andere manier negatieve impact hebben ervaren. De intensiteit van de impact was anders en naar onze mening ook minder. Op grond van ons onderzoek denken wij dat het verwachte percentage van 40% te laag is. Wij verwachten dat het grootste deel van de eerder genoemde 92% het gevoel van schaamte 'al dan niet onbewust' heeft doorgegeven aan hun kinderen en dat daarom het grootste deel van deze groep hiervan op één of andere wijze hinder heeft ondervonden in hun leven.

De vierde generatie ervaart volgens ons niet of nauwelijks negatieve impact. Dit komt allereerst doordat de oorlog al zo lang geleden is en de oudere mensen die op een directe manier afkeer hadden tegen de NSB'ers en andere 'foute Nederlanders' nu ook zijn overleden. Daarnaast is de maatschappij veranderd. Men staat nu genuanceerder tegenover de 'foute' Nederlanders. Als laatste is voor hen zelf ook de oorlog heel ver weg en wordt het onderwerp ook steeds minder belangrijk.

Onze verwachting was dat 12,5% van onze doelgroep van de vierde generatie bestaat uit kinderen van 'foute' ouders. Uit de enquête die wij hebben gehouden is gebleken dat maar één iemand van de 132 respondenten heeft aangegeven nageslacht te zijn van een 'foute' Nederlander.

Dit is 0,8% en dus veel minder dan wij hadden verwacht. De hoofdreden is waarschijnlijk dat veel van de respondenten de gegevens over de herkomst simpelweg niet weet. Daarnaast wordt er thuis niet over 'goed' en 'fout' in oorlogstijd gesproken. Als eerdergenoemd is uit onze enquête duidelijk geworden dat 58% thuis niet over dit onderwerp spreekt. Tenslotte kan het ook nog zo zijn dat onze onderzoeksgroep zich niet of nauwelijks in dit onderwerp heeft verdiept.

Niet de schuld, wel de straf. Niet de oorzaak, wel de gevolgen. Niets verkeerd gedaan en toch fout. Het zijn gevoelens die zo goed als alle kinderen van foute ouders kennen, meestal tegen beter weten in. Maar dat weten verandert niets. Het gevoel is sterker. Het werd hun met de paplepel ingegeven.⁸⁰

Uit ons onderzoek kunnen we vaststellen dat de impact per generatie steeds verder afneemt. Het systeem van het vervalproces kan hierop niet van toepassing worden verklaard. Inmiddels zijn er al kinderen in de vijfde generatie geboren. Op basis van ons totale onderzoek denken wij dat deze generatie geen directe negatieve impact zal ervaren. Wij verwachten wel dat er in de komende decennia zo nu en dan incidenteel situaties ontstaan die herinneringen aan 'goed' en 'fout' oproepen. Nederland is nog niet klaar met het oorlogsverleden. Vlak voor het inleveren van dit profielwerkstuk ontstond er ophef over het wel of niet slopen van de 'Muur van Mussert'. Dit is een bouwwerk in Lunteren, op de plek waar de NSB vanaf 1936 grootschalige bijeenkomsten organiseerde. In die zin is het een historische plek. Maar wil 'Nederland' deze herinnering behouden? De discussie gaat erover of de

⁸⁰ Zie: <https://www.werkgroepherkenning.nl/chris-van-der-heijden-kinderen-van-foute-ouders-hun-verhaal/>

Minister deze muur moet gaan aanwijzen als monument. Als die dat niet doet, dan zal het bouwwerk worden gesloopt. Het 'fout' van Nederlanders in de Tweede Wereldoorlog is tot op de dag van vandaag actueel. En zal daarmee bij nakomelingen van 'foute' Nederlanders oude wonden openrijten.

Gebruikte literatuur / bronnen

Beeldmateriaal

Zwarte soldaten (Youtube)

Andere Tijden in de klas: Kind van een NSB'er (SchoolTV)

Wetenschappelijke artikelen (uit de bibliotheek van de Vrije Universiteit)

Children of Dutch Nazi collaborators, Ismee Thames.

Nieuwe geschiedschrijving van de collaboratie (Introductie), Ido de Haan en Peter Romijn.

De gevoelige erfenis van de jaren '40-'45, Jolande Withuis.

'De strijd om Amsterdam' Een nieuwe benadering in het onderzoek naar de NSB, Josje Damsma en Erik Schumacher.

(Korte beschrijving van) Kinderen van foute ouders. Hun verhaal (van der Heijden), David Barnouw.

(Korte beschrijving van) Hier woont een NSB'er. Nationaalsocialisten in bezet Amsterdam (Josje Damsma, Erik Schumacher), Georgi Verbeeck.

Traumatisering en ontwikkelingsinterferentie bij kinderen in en na de Tweede Wereldoorlog, Han Groen-Prakken.

Boeken

Fout en niet goed: de vervolging van collaboratie en verraad na de Tweede Wereldoorlog, Koos Groen.

Kinderen van foute ouders. Hun verhaal, Chris van der Heijden.
Grijs verleden, Chris van der Heijden.
Fout geboren: het verhaal van de kinderen van foute ouders, Bas Kromhout.
Spreken over fout, Bram Enning.
Als je wortels taboe zijn, Martijn Lindt.
Besmette jeugd: kinderen van NSB'ers na de oorlog, Ismee Thames.
Hier woont een NSB'er: nationaalsocialisten in bezet Amsterdam, Josje Damsma en Erik Schumacher.
De NSB, Ontstaan en opkomst van de Nationaal Socialistische Beweging, 1931-1935, Robin te Slaa en Edwin Klijn
Dat nooit meer, Chris van der Heijden
Het nationaal-socialisme in Nederland: Voorgeschiedenis, ontstaan en ontwikkeling, A. A. de Jonge

Krantenartikelen (online leesbaar)

Leeuwarder courant: hoofdblad van Friesland 01-03-1986 *Erkenning*.
Nederlands dagblad: gereformeerd gezinsblad / hoofd red. P. Jongeling ... [et al.]
14-01-1983 *Leed kinderen van NSB'ers vaak onderschat*.
NRC Handelsblad 17-04-1989 *Kinderen van 'foute' ouders vragen begrip*.
De nieuwe Nederlander 26-11-1945 *Kinderen van NSB'ers mogen naar school*.

Internetartikelen

<https://www.historischnieuwsblad.nl/tweedewereldoorlog/artikelen/het-laatste-taboe-in-nederland-nsb-kinderen/index.html>
<https://www.werkgroepherkenning.nl/voor-wie/kinderen-van-foute-ouders/>
<http://www.jhsg.nl/portfolio/76bolle/>
<https://kunst-en-cultuur.infonu.nl/geschiedenis/168000-de-problemen-van-nsb-kinderen-na-de-bevrijding.html>
<https://www.rd.nl/meer-rd/cultuur-geschiedenis/kinderen-van-nsb-ouders-voelen-zich-uitgestoten-1.248888>
<http://www.drentheindeoorlog.nl/?aid=380>
<https://psychotraumanet.org/nl/niet-de-schuld-wel-de-straf-kinderen-van-foute-ouders>
<https://www.nrc.nl/nieuws/1991/06/22/kinderpsychiater-wil-onderzoek-doen-naar-kinderen-6971437-a145687>
<http://www.jhsg.nl/portfolio/76bolle/>
<https://www.historischnieuwsblad.nl/tweedewereldoorlog/artikelen/het-laatste-taboe-in-nederland-nsb-kinderen/index.html>
<https://psychotraumanet.org/nl/kinderen-van-%E2%80%98foute%E2%80%99-ouders>
<https://www.werkgroepherkenning.nl/voor-wie/het-laatste-taboe-in-nederland-nsb-kinderen/>
<https://www.parool.nl/amsterdam/stadarchief-brengt-amsterdamse-huizen-nsb-ers-in-kaart~a4491983/>
www.cbs.nl
https://nl.wikipedia.org/wiki/Nationaal-Socialistische_Beweging
<http://www.historien.nl/ontstaan-en-opkomst-van-de-nsb/>

<http://www.go2war2.nl/artikel/2027/De-NSB---Ontstaan-en-opkomst-van-de-Nationaal-Socialistische-Beweging-1931-1935.htm>
<http://www.blikopdewereld.nl/geschiedenis/europa/duitsland/989-fascisme-en-nationaal-socialisme>

Interviews / ondervraagden

Marijke Manlin
Margret Lamers
Ed Wassink
Vera Breg
Paula Post

Bezoek instituten

NIOD Amsterdam

Bijlage 1

Veldonderzoek: enquête afgenomen bij (een deel van) de vierde generatie van het Martinuscollege.

Nageslacht NSB'ers (PWS)

Beste leerling, voor ons profielwerkstuk doen wij (Lotte Braakman en Anne Schipper) onderzoek naar hoe de maatschappij nu reageert op het NSB-verleden in de Tweede Wereldoorlog. De mensen die met de vijand samenwerkten in de oorlog worden vaak aangeduid als 'fout' maar is dit terecht?

Door ons onderzoek zijn wij erachter gekomen dat vrijwel alle (klein)kinderen heel veel last hebben gehad van het verleden van hun voorgeslacht. Hoe wordt er nu naar gekeken? In hoeverre vindt de vierde generatie dat NSB-kinderen nog nadelen moeten hebben van het verleden van hun voorgeslacht?

Alvast bedankt voor het invullen!

Wat versta jij zelf onder de term 'foute' Nederlanders tijdens WOII?

Ben jij een afstammeling van een zogenaamde 'foute' Nederlander?

- Ja
- Nee
- Ik weet niet

Al heb je de vorige vraag met 'ja' beantwoord; licht dan toe wie van de familie samenwerking heeft verricht met de vijand.

Is er in jouw gezin wel eens gesproken over 'goede' en 'foute' Nederlanders in de oorlog?

- Ja
- Nee

Vind jij dat afstammelingen van 'foute' Nederlanders daar tegenwoordig nog nadelen van moeten ondervinden? Denk bijv. aan niet aannemen bij baan/opleiding.

Bijlage 2

Interviewvragen

Onderstaande vragen hebben wij, wanneer ze van toepassing waren, bij bijna alle interviews gesteld. Ook hebben wij natuurlijk doorgevraagd maar deze vragen waren bij alle interviews anders en zijn verwerkt in de interviews op de volgende bijlagen.

Tweede generatie

1. Geboorteplaats/geboortedatum
2. Heeft u gestemd bij de vorige verkiezingen? Zo ja, op wie?
3. Hangt u een geloof aan?
4. Wie van de familie was lid van NSB (of een andere vereniging)?
5. Heeft u ook broers/zussen? Zo ja, wat gebeurde met hen tijdens en na de oorlog?
6. Was u zelf lid van bijvoorbeeld de Hitlerjugend of de Jeugdstorm?
7. Stond u achter de keuze van uw ouders?
8. Hadden u en uw familie alleen vrienden die ook lid waren van de NSB of ook vrienden buitenom?
9. Was u bang toen u hoorde dat de Duitsers de oorlog zouden verliezen?
10. Bent u met uw gezin naar Duitsland gevlucht?
11. Bent u na de oorlog opgevangen bij een tehuis of bijv. bij familie?

12. Is er tijdens en na de oorlog veel gesproken over het NSB-lidmaatschap?
13. Was er een verschil in hoe mensen naar u keken voor tijdens en na de oorlog?
14. Bent u na de oorlog buitengesloten?
15. Heeft u nadelen gehad bij het aannemen van een opleiding/baan?
16. Heeft u er traumatiserende gevoelens aan overgehouden?
17. Kunt u misschien een ervaring (of ervaringen) met ons delen die u na de oorlog heeft meegemaakt?
18. In hoeverre heeft de Werkgroep Herkenning u geholpen bij de verwerking?
19. Hoe oud was u tijdens de oorlog? Denkt u al was u van een andere leeftijd dat u er anders op had gereageerd?
20. Wat is er met uw ouders gebeurd na de oorlog?
21. Neemt u het uw ouders kwalijk?
22. Is de relatie met uw ouders veranderd?
23. Is uw oordeel over het oorlogsverleden van uw ouders in de loop van de tijd veranderd?
24. Heeft u een relatie gehad waarin uw echtgenoot u niet accepteerde vanwege uw NSB verleden?
25. Heeft u kinderen? Wat heeft u de kinderen verteld over uw ouders? Hoe reageerden zij hierop?
26. Heeft u nog verdere vragen of opmerkingen?

Derde generatie

1. Geboorteplaats/geboortedatum
2. Heeft u gestemd bij de vorige verkiezing? Zo ja, op wie?
3. Hangt u een geloof aan?
4. Wanneer hoorde u voor het eerst over het NSB verleden van uw opa/oma? Wat dacht u toen?
5. Heeft u het uw opa/oma kwalijk genomen dat ze betrokken waren bij de NSB?
6. Werd er in het gezin veel over het NSB-verleden gesproken?
7. Heeft u aan uw vader/moeder gemerkt dat zij last heeft gehad van de keuzes die haar ouders hebben gemaakt? Zo ja, op welke manier?
8. Heeft u zelf op een negatieve manier last gehad van de keuzes van uw opa/oma?
9. Heeft u aan vrienden/familie verteld over het NSB verleden?
10. Kent u nog meer kleinkinderen van NSB'ers? Zo ja, heeft u daar wel eens mee gepraat?
11. Heeft u nadelen gehad bij het aannemen van een opleiding/baan?
12. Heeft u er traumatiserende gevoelens aan overgehouden?
13. Heeft u nog verdere vragen of opmerkingen?

Bijlage 3

Interview met Marijke Manlin

Als enig kind werd Marijke Manlin middenin de oorlog (juni 1944) geboren in Amsterdam. Haar vader zat bij de Colonne Henneicke, een groep Nederlandse nazi-collaborateurs die actief waren als premiejagers in de periode tussen maart en oktober 1943. Haar opa, de vader van haar vader, had een eigen bedrijf: hij etste ramen. Veel mensen van zijn klantenkring waren Joden, een welgestelde groep in een deel van Amsterdam. Haar opa was wel goed in zijn werk, maar was niet zakelijk genoeg: hij was slecht in geld innen.

Daarom stuurde hij zijn kinderen (waaronder de vader van Marijke) langs de gezinnen die gebruik hadden gemaakt van zijn diensten om het geld op te halen. Zij kwamen dan thuis met een appeltje in plaats van het geld en werden als gevolg hiervan thuis geslagen. Zo kreeg de opa, en automatisch ook zijn gezin, een hekel aan Joodse mensen.

Daar kwam nog bij dat aan het begin van de oorlog de vader van Marijke werkte bij een scheepvaartbedrijf. In de oorlog verdween dat werk. Als een soort jaloezie

hiertegen werd vader bewonderaar van Mussert, ingenieur en oprichter van de Nationaal-Socialistische Beweging in Nederland (NSB).

In de oorlog werkte vader bij de Joodse bank in Roosendaal. Uit huizen van Joden werden spullen weggehaald. Vader had hier een baantje en moest bijhouden wat er allemaal 'binnenkwam'. Op Dolle Dinsdag is vader naar Duitsland gegaan terwijl moeder met baby Marijke thuis achter bleef. Toen zijn moeder jarig was is hij thuisgekomen. Ze hadden niet alleen vrienden die ook lid waren van de NSB, maar ook daarbuiten. Er werd thuis nooit over het lidmaatschap gesproken.

Na de oorlog heeft vader 14,5 jaar vastgezeten in verschillende gevangenissen. Marijke ging er ongeveer om de drie maanden naartoe. In het begin ging ze altijd met haar moeder mee maar later met haar tante of andere familieleden. Moeder verbrak de relatie met de vader van Marijke. Daarom heeft ze ook geen andere broers en zussen. Ze kan zich nog herinneren dat er lange tafels waren met schotten en dat de beveiligers altijd alles opschreven wat er gezegd werd. "Je kreeg altijd de volle laag, ook van het gevangenispersoneel. Zo ging je je schuldig voelen", vertelde ze.

Marijke is nooit opgevoed met NSB-gedachten maar leerde deze wel kennen in de gevangenis. Daar zaten alleen maar mensen van de NSB vast. Ook al zat vader in de gevangenis, toch heeft hij geprobeerd om als een vader voor haar te zijn. Een keer per week mocht hij een brief schrijven en een kwart van die brief was altijd voor haar.

Nadat vader uit de gevangenis kwam, heeft Marijke met haar vader minimaal contact gehouden. Pas na zijn 85^e vroeg hij aan Marijke of ze wilde dat hij nog spijt betuigde. Marijke wilde dit wel graag horen want ze stond niet achter zijn keuze, maar ze wilde het alleen horen als hij het echt meende. Hij heeft het toen wel gedaan. De nieuwe vrouw van haar vader had een hekel aan Marijke, maar toen hij een volgende nieuwe vrouw had hechtte die meer waarde aan de stiefkinderen. Zo heeft Marijke in de laatste jaren van het leven van haar vader wel meer contact gekregen maar nooit goed want het was een 'rechtse knakker'. Iedereen vond hem charmant. "Jullie moesten eens weten", dacht Marijke dan.

Na de oorlog is Marijke, samen met haar moeder, bij haar oma (moeder van haar moeder) ingetrokken. Die had een bloedhekel aan haar, maar heeft haar toch in huis genomen waar ze achteraf erg blij mee is geweest. Ze is haar hele leven van oom naar oma naar tehuis gegaan enzovoort.

Aan de 'foute' keuze van haar vader heeft Marijke een gevoel van buitensluiting gehad. Vooral wanneer in de 5^e klas het lesprogramma was dat de oorlog 10 jaar voorbij was. De juffrouw wees expres naar haar. Marijke zelf wilde niks met andere NSB-kinderen te maken hebben. Mensen die het wisten keken op haar neer, kinderen in de straat mochten niet meer met haar spelen. Ze had wel vriendinnetjes.

Bij een opleiding of baan heeft Marijke geen nadelen ondervonden. Alleen doordat haar hoofd vol zat met allemaal ellende kon ze niet leren. Ze zeiden vroeger dat ze dom was, dus dit heeft ook invloed gehad op haar opleiding. Op haar 34^e heeft ze de HAVO afgerond, daarna heeft ze ook nog VWO gedaan. Uiteindelijk is ze maatschappelijk werker geworden.

Marijke heeft veel traumatiserende ervaringen gehad. Van haar 42^e tot 46^e heeft ze in therapie gezeten. Ook hypnotherapie: ze ging dan terug naar de tijd waarin zijzelf 3

jaar oud was, als 'volwassen' vrouw begon zij dan tegen haarzelf te praten. Ze bleek ook aan verlatingsangst te leiden. Dit is waarschijnlijk ontstaan in de tijd dat ze bij de moeder van haar moeder woonde wanneer haar moeder naar haar werk ging, ze voelde zich verlaten. De therapeut zei: "Zolang jij je vader niet accepteert kun je jezelf ook niet accepteren." Haar leven is bepaald door zwijgen, maar nu niet langer meer. Als het moet durft ze er open over te zijn. Het oorlogsverleden van haar ouders is nu iets genuanceerder geworden.

Herkenning heeft niet geholpen aan haar verwerking van het verleden. Wel waren er veel mensen bij Herkenning waar ze goed contact mee had, maar ze heeft nooit echt haar verhaal kunnen en durven vertellen. Ze gaat wel naar bijeenkomsten omdat ze voelt dat ze lotgenoten heeft, dat ze bij de mensen hoort die ook lid zijn van Herkenning.

Toen ze als meisje van 16 verliefd werd op de judoleraar was dit geen haalbare kaart. Ten eerste omdat hij 10 jaar ouder was maar er kwam ook nog bij dat zijn ouders Joods waren. Een NSB-opa en een Joodse opa zouden dan samen het wiegje bekijken, dit kon absoluut niet. Daarna is ze getrouwd geweest met een jongen met een Indische geschiedenis en heeft een zoon en een dochter gekregen.

In eerste instantie heeft Marijke het niet tegen haar kinderen verteld. Toen zij gescheiden was, heeft haar ex-man het tegen haar (toen 14 jaar) zoon verteld. Toen haar zoon het hoorde was haar dochter ongeveer 8 jaar oud. Marijke wilde niet dat ook zij het van haar vader zou horen. Toen zijn ze gaan wandelen en heeft Marijke op een kinderlijke manier over opa's verleden verteld. Haar dochter heeft sindsdien buikpijn en raakt van slag als het onderwerp aan bod komt. Ze heeft nooit een goede band met haar zoon gehad. Pas toen haar vader overleed is ze naar het archief gegaan en haar zoon wilde mee, dit vond ze oké.

Ze neemt het haar vader heel erg kwalijk dat hij moeder expres in verwachting heeft gebracht zodat hij heel bewust wist dat er een nakomeling kwam. Ook neemt ze het hem kwalijk wat hij allemaal gedaan heeft. Moeder neemt ze het ook kwalijk dat ze zo stom is geweest om met hem te trouwen maar achteraf is ze blij dat ze op de wereld is gekomen.

Bijlage 4

Interview met Margret Lamers en haar zoon Ed Wassink

De vader van Margret was lid van de NSB en specifiek: hij was lid van de SS. Van huis uit werd hem verteld dat Hitler een goede man was voor Duitsland. Zijn ouders, de opa en oma van Margret, waren aangesloten bij de NSB. Zijn vader zat ook bij de knokploeg van de NSB. Toen de oorlog begon was haar vader 15 jaar oud. Hij heeft ook heel bewust meegemaakt dat het slecht ging met Duitsland, tijdens de Grote Depressie is hij met zijn ouders naar Nederland gekomen.

In de eerste jaren van de oorlog was de vader van Margret ook aangesloten bij de Hitlerjugend net als zijn jongere broers die te jong waren voor de SS. Toen hij 17 jaar was (2 jaar nadat de oorlog was begonnen), was hij 'groot' genoeg en moest hij werken voor de SS. Hij had wel door dat het niet lekker lag, maar hij begreep het niet. Hem werd namelijk verteld dat Hitler een goede man was, hij had geen ander referentiekader. Ook bracht hij als klein jongetje kranten van de NSB rond.

Met de SS heeft hij gevochten in Rusland. Na de bevrijding kwam hij terug in Nederland en heeft toen in de gevangenis in Vught gezeten. In Vught kreeg hij pas echt te horen wat er allemaal was gebeurd. Al in de oorlog kreeg hij een relatie die zijn verdere leven geduurd heeft. Toen hij in de gevangenis zat heeft zijn vrouw eerst nog een tijdje de relatie verbroken, haar familie zat immers in het verzet dus op het eerste gezicht kon dit niet goed gaan. Daarna zijn zij toch samen verder gegaan en hebben zij besloten om over het oorlogsverleden van vader te zwijgen.

Op 23 maart 1961 werd dochter Margret geboren en uiteindelijk werd het “een warm gezin, een gezin waarin je altijd alles kon vertellen en je nergens voor hoefde te schamen.” Margret vertelde ons dat ze het altijd erg fijn heeft gehad in haar gezin. Ook haar zoon Ed Wassink (1991) heeft de tijd bij opa en oma als heel dankbaar ervaren. “Er hing altijd een goede sfeer en het was altijd gezellig.”

Wanneer vader bejaard begint te worden merkt de familie dat hij wat minder goed in zijn vel zit, hij vertoont depressief gedrag. Eerder had hij zonder intentie zijn vrouw aangereden toen hij achteruit in wilde parkeren. De familie dacht dat dit de reden was waardoor vader niet lekker in zijn vel zat, maar de waarheid kwam naar boven...

Rond 2005 heeft de vader van Margret de kinderen bij elkaar geroepen, moeder was toen al overleden. Hij wilde graag voor zijn dood nog vertellen wat hij allemaal had meegemaakt. In eerste instantie waren de kinderen woedend: hoe heeft u dat nou zo lang voor u kunnen houden? Achteraf zijn ze er alleen maar blij mee geweest, in hun hele leven hebben ze er geen last van gehad en dat zou ook niet meer komen. Vader wist namelijk dat er anders nare gevolgen aan vast konden zitten en deze wilde hij hoe dan ook voorkomen.

De emotionele relatie met haar vader is hetzelfde gebleven. Margret had al heel veel respect voor haar ouders maar nog meer toen ze het hoorde. Ed zegt erover: “Ik vond het eerder inspirerend. Hoe knap is het als je over zoiets zo lang kan zwijgen!”

Vader heeft ook verteld dat hij er enorm veel spijt van heeft gehad en ook een plaatsvervangende spijt van moeder. Wel hield haar vader niet van schietfilms en onweer, maar dit snapte Margret: hij had de oorlog meegemaakt. Daarnaast vertelde hij ook dat hij het moeilijk in zijn eigen stad had en daar ook niet graag kwam, vrijwel alle inwoners van de stad waren op de hoogte van zijn oorlogsverleden. Wel had hij veel vrienden maar deze vrienden waren vooral buiten de NSB om, zij hadden hier niets mee te maken.

Margret vertelt het eigenlijk tegen niemand tenzij het echt ter sprake komt. Ze heeft het zelfs niet tegen haar twee beste vriendinnen verteld. Eén keer heeft ze wel zelf de stap gezet. Tijdens de bekendmaking van de naam van het olieschip *Allseas* vertelde de zoon van de vader naar wie het schip eerst vernoemd zou worden dat hij het moeilijk vond. Iedereen was tegen de naam van zijn vader omdat hij vroeger een ‘foute’ Nederlander was. Margret was hiervoor ook uitgenodigd vanwege het werk van haar man. Ze zag dat hij stond te worstelen met zijn speech, ze voelde een soort herkenning en is daarna naar hem toe gestapt om te vertellen dat ze hem begreep en een soortgelijke situatie mee had gemaakt.

Ed heeft het aan goede vrienden verteld. Als het ter sprake komt is hij er wel open over. Dit in tegenstelling tot zijn broer die meer introvert is, hij wil het liever voor zich houden. Hij heeft zijn moeder niet zien worstelen met de keuze van haar vader maar toen het bekend werd was het wel echt “een bom die viel”. De vraag was nu hoe ermee om te gaan, hoe nu verder enzovoort.

Margret en Ed nemen het hun vader en opa absoluut niet kwalijk. Ze hebben zich er vrij snel overheen gezet. “Hij wist niet beter in die tijd.” Wel vindt Ed het vooral van zijn oma heel lastig. Hij zag ze namelijk als hele leuke en lieve grootouders. In herinnering hebben ze samen hele leuke dingen gedaan, maar dit wringt dus met de waarheid.

Bijlage 5

Interview met Vera Breg

In 1943, midden in de oorlog, werd Vera Breg geboren in een klein dorpje in Overijssel: Hengforden. Ze was de jongste van het gezin en had nog zes oudere broers en zussen. Haar vader en moeder waren allebei lid van de NSB maar hadden zich vrij laat aangesloten. Ze geloofden in de ideeën van Hitler en bewonderden vooral de manier waarop Hitler Duitsland uit de crisis had geleid.

Het gezin vluchtte op Dolle Dinsdag naar Duitsland. Daar verbleven ze van september 1944 tot april 1945. Ze sliepen, samen met zo'n tachtig andere mensen die gevlucht waren, in een gymnastieklokaal. Vera zelf kan zich er weinig van herinneren, omdat ze nog erg jong was. Haar oudere broers en zussen hebben nog wel herinneringen aan deze tijd. Zij vertelden dat ze sliepen op houten stapelbedden. Je moest zorgen dat je bovenop sliep, anders had je de kans dat er kleine kinderen boven je sliepen. Deze kleine kinderen plasten wel eens in hun broek en dan druppelde de urine op je bed. Er was weinig hygiëne en bijna geen eten.

Eenmaal terug in Nederland werd haar moeder met een open vrachtwagen opgehaald. Haar moeder was wel lid geweest, maar niet actief. Zij kreeg voor haar lidmaatschap een straf van twee jaar. Vera mocht geen afscheid nemen van haar moeder. Op dat moment zat de vader van Vera nog in Duitsland om Nederlanders bij te staan die te werk waren gesteld. Beide ouders waren weg en dus stonden de kinderen er alleen voor. Niemand bekommerde zich om hen. De burgermeester had namelijk gezegd dat mensen geen hulp moesten bieden aan NSB'ers. De kinderen werden aan hun lot overgelaten en ze hadden geen eten. Daarom begon haar broer met bedelen om wat eten te krijgen.

In mei vielen de Canadezen Nederland binnen. Zij vonden de verwaarloosde kinderen in het huis. Vera en haar broers en zussen zijn daarna opgevangen in een tehuis bij de nonnen. Vervolgens is er contact gezocht met hun grootmoeder. Zij nam Vera's oudste broer in huis en voor de rest van de kinderen werd een pleeggezin gezocht. Voor de meeste broers en zussen is de tijd in pleeggezinnen slecht afgelopen. Vera zelf heeft het wel getroffen.

Het eerste pleeggezin waar Vera terecht kwam (toen twee jaar oud) moest ze al snel weer verlaten want haar pleegouders kregen een baby. Daarna is ze opgevangen in een crèche, een kindertehuis en nog een ander pleeggezin. Toen ze vier jaar was kwam ze bij twee vrouwen terecht die ze als tantes heeft beschouwd. Vera zegt hierover: "Door alle verhuizingen in het begin van mijn leven was ik volledig onhandelbaar geworden. De twee tantes zijn echt mijn redding geweest." Zij zorgden ervoor dat Vera niet is gepest. De tantes hadden de buurt heel duidelijk gemaakt dat ze dat niet zouden tolereren. Tot haar negende levensjaar heeft Vera bij deze tantes gewoond. Daarna waren haar ouders weer in staat het gezin te onderhouden. Haar hele leven heeft ze contact gehouden met de twee tantes.

Toen ze weer thuis kwam wonen was er weinig band tussen haar en haar ouders, broers en zussen. Na thuiskomst leefde Vera ook erg geïsoleerd. Iedereen had een mening over haar omdat ze afkomstig was uit een NSB-gezin. Met de broers en zussen heeft ze in latere jaren beperkt contact gehad. Na de gezinshereniging is er nooit meer over het NSB-lidmaatschap gesproken.

Vera heeft haar hele leven last gehad van haar slechte jeugd. Zo heeft ze op latere leeftijd ook therapie gevolgd. Tijdens de therapie zijn de therapeuten er achter gekomen dat ze lijdt aan existentiële leegte. Dit houdt in dat je geen binding hebt gehad op jonge leeftijd en daar op latere leeftijd de gevolgen van ondervindt. Geestelijk heeft ze haar hele leven last gehad van haar jeugd, maar ze heeft op latere leeftijd nooit nadelen ervaren bij bijvoorbeeld het vinden van een baan.

Haar vader heeft 2,5 jaar vastgezeten. Hij heeft tot eind jaren 50 geen werk meer kunnen krijgen. Haar vader was ambtenaar, maar met een NSB-verleden kwam je als ambtenaar na de oorlog niet meer aan het werk. Hij kreeg kleine baantjes die ver onder zijn niveau waren. Haar ouders bleven na de oorlog wel bij elkaar. Haar moeder vond weer werk en heeft vanaf toen altijd het geld verdiend in het gezin. Vera en haar broers en zussen moesten om die reden het huishouden doen.

Vera vond het thuis altijd voelen als 'overleven'. Ze verlangde erg terug naar haar twee tantes. Haar relatie met haar ouders liep stroef en is ook nooit meer echt goed gekomen. Daarom verliet Vera op 15-jarige leeftijd al het huis. Ze heeft toen nog twee jaar bij haar oma gewoond. Dit was voor Vera beter dan thuiswonen.

Toen ze haar man leerde kennen, heeft Vera meteen verteld wat ze had meegemaakt in haar jeugd. Haar man begreep heel goed dat haar jeugd traumatisch was geweest. Samen kregen ze één dochter. Vera heeft over haar NSB-verleden verteld toen haar dochter een jaar of zestien was. Vera's moeder was op dat moment al gestorven en met haar vader had ze geen contact meer. Samen met haar dochter heeft Vera dossiers bekeken over haar ouders in het Nationaal Archief.

Vera is bestuurlijk verbonden geweest aan Werkgroep Herkenning. Zelf heeft ze geen gespreksgroepen bij Herkenning gevolgd. Wel heeft ze gespreksgroepen bij Kombi gevolgd en heeft ze gesprekken gehad met lotgenoten. Dit heeft haar erg geholpen.

Vera praatte nooit over haar eigen jeugd. Ze vertelde ons: "Ik groeide op met schaamte over mijn herkomst. Dit gevoel raak je niet zomaar kwijt." Tegenwoordig praat ze er wel over. Zo geeft ze bijvoorbeeld gastlessen op basisscholen, daar vertelt ze dan haar eigen verhaal.

Vera heeft het haar ouders altijd kwalijk genomen dat ze bij de NSB zaten. Volgens haar hadden ze beter kunnen weten want "het waren geen onderontwikkelde mensen." Door de keuze van haar ouders heeft ze zelf geen jeugd gehad. Als haar ouders niet voor de NSB gekozen hadden, had zij een heel normaal leven kunnen lijden.

Een aantal jaar geleden heeft Vera samen met haar broers en zussen gesproken over wat er allemaal gebeurd is in hun jeugd. Haar meeste broers en zussen hebben het ook als een hele pijnlijke jeugd ervaren. Sommigen vinden het nog steeds moeilijk om erover te praten.

Tegenwoordig wordt ze door de vierde generatie niet meer raar aangekeken. Ze zegt: "Er is tegenwoordig geen afkeuring meer omdat iedereen begrijpt dat het heel traumatisch is geweest. Bij kinderen met een Joodse achtergrond kan het nog wel heel gevoelig liggen, omdat vaak eigen familie leden zijn afgevoerd tijdens de oorlog."

Eindnoten